

Bağımsız Türk Devletlerinde Devlet Başkanının Sorumluluğunun Karşılaştırılması

Muhammet Esat Bolat¹

Bağımsız Türk Devletlerinde Devlet Başkanının Sorumluluğunun Karşılaştırılması	Comparison of the Responsibility of the Head of State in Independent Turkic States
<p>Öz</p> <p>Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Türk devletleri ve Türkiye'de benimsenen hükümet sistemlerinde devlet başkanının sorumluluğu farklı şekilde düzenlemiştir. Türkiye'nin yanı sıra Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'da devlet başkanının sorumluluğunun cezai, hukukî ve siyasi yönden karşılaştırmalı analizi demokratik düzenlemelerin gelişimine olanak sağlayacaktır. Bu çalışmada bağımsız Türk devletlerinde benimsenen hükümet sistemleri açıklanmış ve devlet başkanının sorumluluğu özelinde karşılaştırılarak daha demokratik düzenlemelere yönelik yapısal reform önerileri sunulmuştur. Yapılan literatür taramasında konuya ilişkin spesifik bir çalışmanın olmaması araştırmanın önemini vurgulamakla birlikte, ilerleyen dönemlerde gerçekleştirilecek kapsamlı çalışmalar için de bir çerçeve sunmaktadır.</p>	<p>Abstract</p> <p>The responsibility of the head of state is regulated differently across the governmental systems adopted by the Turkic states that gained independence after the dissolution of the Soviet Union, as well as in Turkey. A comparative analysis of the criminal, legal, and political aspects of the head of state's responsibility in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan, and Turkey will facilitate the development of democratic arrangements.</p> <p>This study explains the governmental systems established in the independent Turkic states and presents structural reform proposals aimed at fostering more democratic arrangements through a comparison of the responsibilities of the head of state. The absence of specific studies on this topic in the existing literature underscores the significance of this research and provides a foundation for comprehensive studies to be conducted in the future.</p>
<p>Anahtar Kelimeler: Bağımsız Türk Devletleri, Devlet başkanının sorumluluğu, Hükümet sistemi.</p>	<p>Keywords: Independent Turkic States, Responsibility of the head of state, System of government.</p>
<p>JEL Kodları: K10</p>	<p>JEL Codes: K10</p>

<p>Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı</p>	<p>Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.</p>
<p>Yazarların Makaleye Olan Katkıları</p>	<p>Çalışmanın tamamı yazar tarafından oluşturulmuştur.</p>
<p>Çıkar Beyanı</p>	<p>Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.</p>

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu, Hukuk Bölümü, esatbolat@karabuk.edu.tr .
e-ISSN: 1306-6293/© 2025 The Author(s). Published by Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

1. Giriş

Bu çalışmada günümüz bağımsız Türk devletlerinden Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan analiz edilmiştir. Çalışmanın esas odağı ilgili ülkelerin mevcut anayasalarında düzenlenen devlet başkanının sorumluluğudur. Anayasal tarihi iki asırdan fazla bir süreye dayanan Türkiye'nin ve diğer bağımsız Türk devletlerinin siyasî tarihi bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Çalışmada spesifik olarak bağımsız Türk devletlerinin seçilmesinde ana etken ekonomik ve siyasal anlamda büyüyen Türk Dünyasının demokratikleşme serüvenine olumlu katkı sağlayacağını düşündüğümüz öneriler sunmaktır. Bir diğer bağımsız Türk devleti olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin çalışmaya dahil edilmemesi ilgili ülkenin Birleşmiş Milletler tarafından tanınmaması sebebiyledir.

Türkiye'de yürürlükte bulunan 1982 Anayasası'nda 2017 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle hükümet sistemi "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" olarak belirlenmiştir. Kendine özgü bir hükümet modeli benimseyen bu sistemle birlikte devlet başkanının sorumluluğu da şekillenmiştir. Başkanlık sistemi temelinde düzenlenen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde devlet başkanı, klasik başkanlık sistemindeki cezaî sorumluluğa ek olarak hukukî ve siyasî anlamda sorumlu kılınmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Türk devletlerinde siyasal kurumsallaşma sürecinde üç önemli özellik ön plana çıkmıştır. Bu özellikler "anayasal düzlemde yürütmenin yasama ve yargıya göre daha geniş yetkilerle donatılması; yasamanın yürütme karşısında denge-denetim olanaklarından yoksun bırakılması ve yürütme içerisinde devlet başkanı merkezinde bir yapılanmaya gidilmesi" şeklinde sıralanmaktadır. Bir başka ifadeyle Türkiye haricindeki bağımsız Türk devletlerinde siyasal sistem, üniter yapıda yumuşak-görevsel kuvvetler ayrılığı temelinde bir model baz alınarak belirlenmiştir. Otoriter ve demokratik kurumların bir arada işlev gördüğü hibrid-karma siyasal rejim tipleri bu ülkelerin sistemini oluşturmuştur (Süleymanlı, 2019: 168-169).

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan, Sovyet enternasyonalizminde bir cumhuriyet olmaktan çıkıp, liberal söylem, kurum ve kuruluşlarının global çapta etkin olduğu bir dönemde (Sovyetler Birliğine bağımlı bir yapıdan kaynaklanan sebeplerle) isteksiz olarak bağımsızlığını ilan etmişlerdir. Bağımsızlığın ilanı sonrasında yaşanan sosyoekonomik buhranın yanı sıra uluslararası kamuoyundan gelen demokratik reform talepleri çerçevesinde anayasalarını hazırlamak ve geliştirmek zorunda kalmışlardır. Ülkelerin yaşadığı bu sürecin etkisiyle düzenlenen anayasalarda benimsenen hükümet sistemleri devlet başkanının otoriter bir yapıya kavuşturulmasının önünü açmıştır (Alkan, 2012: 1-2). Devlet başkanının otoriter kimliğinde düzenleme alanı bulan anayasalarda devlet başkanının sorumluluğu (genel anlamda) teorik olarak mümkün kılınsa da pratikte uygulanabilir olmaktan uzak bir görünüm sergilemektedir.

Bu çalışmada 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan Türk devletlerinin yanı sıra yüz yıllık bir geçmişe sahip Türkiye'de uygulanan anayasalarda öncelikle benimsenen hükümet sisteminin niteliğine değinilmiştir. Nitekim benimsenen hükümet sisteminin karakteristik yapısının önemli ölçüde etki ettiği devlet başkanının sorumluluğu cezaî, hukukî ve siyasî açıdan farklılık göstermektedir. Bu doğrultuda çalışmanın devamında benimsenen hükümet sistemiyle şekillenen devlet başkanının sorumluluğu cezaî, hukukî ve siyasî açıdan ayrı ayrı ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümünde bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının sorumluluğu karşılaştırmalı olarak analiz edilerek bir sonuca varılmıştır. Elde edilen sonuçtan çıkarılan temel argüman, “bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının sorumluluğunun anayasalarda yer almakla birlikte pratikte işletilemez şekilde düzenlendiği” yönündedir. Bahse konu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin birleştiği nokta ise yürütmenin otoriterliğini doğuran (devlet başkanının önemli yetkilerine karşı sorumsuz olması, yasamanın yürütme üzerinde gerekli denetim araçlarına sahip olmaması, yargının bağımsız ve tarafsızlıktan uzak bir görünüm sergilemesi gibi) anayasal düzenlemelerin yerine demokratik yönetim anlayışını sağlayan yapısal değişikliklerin anayasaya eklenmesi yönündedir. Hülâsa bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının sorumluluğunun işletilmesinde özellikle cezaî sorumluluğun daha kolay başlatılabileceği düzenlemelere yer verilmesi gerekmektedir.

2. Devlet Başkanının Sorumluluğunun Kavramsal Çerçevesi

Kuvvetler ayrılığına dayanan demokratik hükümet sistemlerinde devlet başkanının sorumluluğu benimsenen hükümet modeline göre değişiklik göstermektedir. Demokratik kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemlerinde devlet başkanının sorumluluğu ise cezaî, hukukî ve siyasî sorumluluk olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir.

Bir ülkede yönetenlerin egemene karşı olan sorumluluğu olarak tanımlanan siyasî sorumluluk, egemenin kişi ya da halk olmasına bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Özçelik, 1982: 314). Bir başka ifadeyle siyasî sorumluluk, siyasî karar alma merciinde bulunan kişilerin gerçekleştirdikleri iş ve eylemlerde kamuoyuna, halka ve parlamentoya karşı hesap verme yükümlülüğüne sahip olması şeklinde tanımlanmaktadır. (Kılıç, 2016: 271). Mutlak monarşi gibi yönetimlerde egemenlik teorik olarak krala ait olduğundan yönetenler doğrudan krala karşı sorumluyken demokratik hükümet sistemlerinde yönetenler parlamento veyahut halka karşı sorumludur. Devlet başkanı yönünden değerlendirdiğimizde ise benimsenen hükümet sistemine göre devlet başkanı parlamenter, başkanlık, yarı başkanlık gibi hükümet sistemlerinde (genel anlamda) siyasî olarak sorumsuzdur. Dolayısıyla devlet başkanı halk ya da meclis tarafından görevinden alınamayacağı gibi herhangi bir makam tarafından da görev süresi bitmeden görevinden alınamaz.

Hukukî sorumluluk, özel hukuktan kaynaklanan sorumluluk demektir. Kişinin yapmış olduğu sözleşmeye uymaması yahut bir başkasına karşı gerçekleştirdiği haksız eylem ve fiillerden doğan zararları gidermesi anlamına gelir (Gözler, 2016: 108). Demokratik olmayan ülkelerde devlet başkanına hukukî anlamda herhangi bir sorumluluk hali yüklenemeyecektir. Nitekim devlet başkanı yapmış olduğu tüm hatalardan münezzehtir. Demokratik hükümet sistemine dayanan ülkelerde ise (genel olarak) devlet başkanı görevine ilişkin işlemlerinde sorumsuz iken kişisel iş ve eylemlerinden doğan hukukî ihtilaflarda her vatandaş gibi sorumludur.

Cezaî sorumluluk, konusu suç olan ve ceza hukukuna ilişkin olan eylemlerden kaynaklanan sorumluluktur. Dolayısıyla cezaî sorumluluğa kişinin suç işlemesi sebep olur. Cezaî sorumluluk kişiye idam, hapis ya da para cezası gibi yaptırımları uygular (Gözler, 2019: 858). Demokratik olmayan ülkelerde devlet başkanının cezaî anlamda sorumluluğu bulunmamaktadır. Demokratik hükümet sistemlerinde devlet başkanının cezaî sorumluluğu yine benimsenen hükümet sistemine göre değişiklik göstermektedir. Genel anlamda devlet başkanı görevine ilişkin suçlarında sorumsuz iken kişisel eylemlerinden kaynaklanan suçlarından dolayı sorumlu kabul edilmektedir. Uyguladığı yaptırımlar sebebiyle hukukî ve siyasî sorumluluktan farklı olarak daha ağır yaptırımlar uygulayan cezaî sorumluluk, belirli bir yargılama aşamasını içinde

barındırmaktadır. Bununla birlikte her ne kadar devlet başkanı kişisel suçlarına ilişkin cezaî anlamda sorumlu olsa da yararlanmış oldukları dokunulmazlık sebebiyle pratikte sorumsuzdur.

Türkiye haricindeki günümüz bağımsız Türk devletlerinin siyasî yapılanması otoriter başkanlık ya da yarı-başkanlık rejimleri temelinde şekillenmiştir (Korkmaz, 2023: 133-136). İlgili ülkelerde demokrasi anayasal bir kelime olmaktan öteye gidememektedir. Bu sebeple, bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının sorumluluğunun belirlenmesi ve karşılaştırılması yeni yapılacak olan anayasal düzenlemelerin olumlu anlamda gelişmesine katkı sağlayacaktır.

3. Bağımsız Türk Devletleri’nde Devlet Başkanlığının Sorumluluğu

1923 yılında bağımsızlığını ilan eden Türkiye’den sonra Sovyetler Birliği’nin 25 Aralık 1991 tarihinde dağılmasıyla Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan bağımsızlıklarını kazanmışlardır (Eren, 2012: 43-73). Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla toplumlarının demokratik ve siyasal kültürüne göre anayasaları şekillenen bağımsız Türk devletlerinde anayasal gelişmişlik düzeyi günümüzde tam anlamıyla demokratik niteliklere ulaşmamış olsa da küreselleşen dünyayla paralel nitelikte artacağı düşünülmektedir.

Dünyada kabul gören demokrasi anlayışının ülkeler nazarında içselleştirilmesi ilgili ülkenin demokratik kültürünün gelişmişliğinin bir tezahürü olarak nitelendirilmektedir. Bir başka ifadeyle toplumsal ve siyasal çevrenin demokrasinin niteliklerini ne ölçüde özümseydiği o ülkenin demokrasinin gelişim düzeyini göstermektedir (Doğan, 2017: 18). Dolayısıyla demokrasi kültürünün en önemli unsurlarından birisi toplumsal faktörlerdir (Süleymanlı, 2019: 164; Aybudak, 2017: 226-232). Bu açıklamalardan hareketle Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk devletlerinde yapılan düzenlemeler aradan geçen otuz üç yıl rağmen istenilen ölçüde demokratik bir sistemi ortaya çıkaramamıştır.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra kurulan bağımsız Türk devletlerinde her ne kadar anayasal bir sistem olsa da, günümüz literatüründe yer alan “anayasal devlet” - “anayasalı devlet” ayrımında² “anayasalı devlet” statüsünü haiz bir görünüm sergilemektedir. Zira ilgili ülkeler otoriter bir rejimle birlikte yönetilmektedir. Ancak ilgili ülkelerin anayasal gelişme tezleri incelendiğinde tabii hukuka yönelik değişikliklerin olduğu da gözlemlenmektedir (Ağır ve Sayın, 2019: 34). İlerleyen aşamalarda detaylı olarak değinildiği üzere, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra kurulan bağımsız Türk devletleri içerisinde yer alan Kırgızistan’da yapılan anayasa değişiklikleri bunun bir örneğini oluşturmaktadır.

Devlet başkanının sorumluluğunun belirlenmesinde ilgili ülkenin Anayasası’nda benimsediği hükümet sisteminin niteliği oldukça önem arz etmektedir. Zira devlet başkanının sorumluluğu hükümet sisteminin niteliğine göre farklılıklar göstermektedir. Bu doğrultuda bağımsız Türk devletlerinde kabul edilen anayasalarda devlet başkanının sorumluluğunun ülkeler bazında ayrı ayrı incelenmesinde yarar bulunmaktadır.

² Doktrinde, devlet iktidarını sınırlamayan, hak ve özgürlükleri korumayan hukukî metnin anayasa olmayacağı savunulmaktadır. Nitekim ismen “anayasa” olan metnin uygulamada anayasa olması mümkün değildir. Hülasa bir devletin Anayasası’nın olması tek başına yeterli olmamakta aynı zamanda ilgili devletin anayasal gereklere uygun bir yönetim sistemini barındırması gerekmektedir. (Tunç vd., 2015: 12; Keskinsoy ve Kaya, 2021: 1157-1159; Özbudun, 2019: 5). Giovanni Sartori, “anayasalı devlet”i, görünüşte var olan bir anayasaya sahip olan ancak uygulamada kendini anayasaya bağlı görmeyen bir devlet olarak tanımlamaktadır. “Anayasal devlet”in ise anayasacılık ilkelerini haiz olup aynı zamanda bu ilkelere dair sınırlandırılmış ve korunan değerlere sahip olduğunu ifade eder. Bu bağlamda “anayasalı devlet” ile anayasal devlet” arasında keskin bir ayrım bulunmaktadır (Sartori, 1962: 856-862).

3.1. Türkiye

Türkiye’de 1982 Anayasası’nın ilk döneminde kabul edilen parlamenter sistem anayasada yapılan 2007 değişiklikleriyle birlikte yerini yarı başkanlık sistemine benzer bir sisteme bırakmıştır.³ Devlet başkanının sorumluluğuna konu anayasa maddelerinin değişikliğe uğramadığı bu dönemdeki hükümet modeli (her ne kadar parlamenter sistemin temel özellikleri korunmuşsa da) anayasa literatüründe “başkanlı parlamenter sistem”, “fiilî başkanlık sistemi”, “yarı başkanlık sistemi” şeklinde tanımlanmıştır (Bolat ve Hatipoğlu, 2021: 319-359; Caner, 2013: 194). 1982 Anayasası ile oldukça güçlü yetkileri olan cumhurbaşkanı, 2007 değişiklikleriyle birlikte halktan aldığı meşruiyete bağlı olarak hükümet sistemi içindeki gücünü daha da artırmıştır (Erdoğan, 2016: 251; Gözler, 2019: 762-763).

Türkiye tarihinde özellikle 1970’ten sonra kamuoyunu meşgul eden başkanlık sistemi tartışmaları 2017 yılında yapılan referandumla birlikte anayasada düzenlenmiştir (bbc.com, 2021). Yapılan anayasa değişikliğiyle birlikte parlamenter sistemden nevi şahsına münhasır bir hükümet modeli olan “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”ne geçilmiştir. 1961 ve 1982 Anayasası ile benimsenen parlamenter sistem, yürütme ve yasama üzerindeki vesayet organları, istikrarsız yönetim yapısı, çözülemeyen sosyo-ekonomik problemler, siyasi sistemin evrimi gibi sebepler hükümet sisteminin değişmesinin temel gerekçeleri olarak değerlendirilmiş ve bu sorunların etkin bir yürütme gücüyle çözüleceği vurgulanmıştır (anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr, 2023).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin monist unsuru olan cumhurbaşkanı, geniş yetkilerine karşılık sorumlu hale gelmiştir (Gül, 2017: 147-148; Karatepe vd., 2017: 222). Spesifik olarak bir değerlendirme yapıldığında cumhurbaşkanının sorumluluğu ile başkanlık sistemindeki devlet başkanının cezaî sorumluluğu birbirinden farklı niteliklere sahiptir. ABD başkanlık sisteminde başkan belirli suçlardan (hıyaneti vataniye, irtikap gibi büyük suç ve memnu fiillerden) dolayı cezaî açıdan sorumlu iken Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde cumhurbaşkanı herhangi bir suç ayırımı yapılmaksızın işlemiş olduğu tüm suçlardan sorumlu kılınmış; cezaî sorumluluğun kapsamı oldukça genişletilmiştir (Akbay ve Lütem, 1956: 27; Miş ve Duran, 2017: 65-66).

Cumhurbaşkanının hukukî sorumluluğu incelendiğinde kişisel iş ve eylemleriyle görevine ilişkin iş ve eylemlerinde bir ayırma gitmek gerekmektedir. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde cumhurbaşkanı kişisel iş ve eylemlerinde her vatandaş gibi sorumludur. Cumhurbaşkanı kişisel iş ve eylemiyle bir başkasına vermiş olduğu zarardan sorumlu olduğu gibi haksız fiilden kaynaklı tazmin yükümlülüğünden de sorumludur. Cumhurbaşkanı hukukî sorumluluk yönünden genel hukuk kurallarına göre hukuk mahkemelerinde yargılanabilecektir. Cumhurbaşkanının görevine ilişkin iş ve eylemlerinde de hukukî sorumluluğu tamdır. Kısacası cumhurbaşkanının tüm iş ve eylemleri yargısal denetime açıktır. Gerek daha önceki sistemde yer alan karşı-imza kuralının kaldırılması gerekse cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile doğrudan imzaladığı işlemlere dair yargısal

³ Yarı başkanlık sisteminin teorisyeni olarak kabul edilen Duverger, devlet başkanının halk tarafından seçilmesi; devlet başkanının oldukça güçlü yetkilere sahip olması; yürütme ve yönetmeyi elinde bulunduran ve aynı zamanda meclise karşı sorumlu olan başbakan ve bakanlar kurulunun bulunduğu bir siyasi rejimi yarı başkanlık sistemi olarak tanımlamıştır (Duverger, 1992: 166-167).

denetime imkân vermeyen düzenlemelerin kaldırılması bu sorumluluğun gerekçesidir (Korucu, 2017: 558).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin doğal bir sonucu olarak cumhurbaşkanının siyasî sorumluluğu bulunmamaktadır. Nitekim sert kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık sisteminin model alındığı bu sistemde cumhurbaşkanı, TBMM'ye karşı siyaseten sorumsuzdur. Her ne kadar TBMM'nin bütçe denetimi ve cumhurbaşkanlığı seçimlerini yenileme yetkisi bulunsa da teorik olarak siyasî sorumsuzluğa etki etmemektedir. Cumhurbaşkanı doğrudan halka karşı sorumludur.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde suç işleyen bir cumhurbaşkanı hakkında öngörülen cezaî sorumluluğun işletilmesi hususuna değinmekte yarar vardır. Anayasa'da yapılan değişiklikle birlikte cumhurbaşkanı hakkında cezaî sorumluluk müessesesini işletilmesi oldukça güç şartlara bağlanmıştır. Anayasa'nın 105. maddesine göre cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğunun (301) vereceği önerge ile soruşturma açılması istenebilmektedir. İlgili önerge, meclis üye tam sayısının beşte üçünün (360) oyuyla kabul edildiği takdirde soruşturma açılabilen; açılan soruşturma sonrası yapılan incelemeler neticesinde yine meclis üye tam sayısının üçte ikisinin (400) oyuyla cumhurbaşkanı yargılanmak üzere Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'ne sevk edilebilmektedir (mevzuat.gov.tr, 2023). Gerek seçim sisteminin yapısı gerekse meclis aritmetiği bağlamında değerlendirildiğinde ulaşılabilecek zor bir suçlandırma⁴ mekanizması öngörülmesi eleştiriye açık bir husustur. Nitekim cumhurbaşkanı hakkında her ne kadar herhangi bir suç ayrımı yapılmaksızın cezaî sorumluluğun işletilebilecek olması olumlu bir düzenleme olarak değerlendirilse de suçlandırma mekanizmasının erişilmesi zor bir süreçte tabi kılması pratikte uygulanır olmaktan uzak bir durumdur.

Açıklanan tüm gerekçelerle elde edilen sonuç, cumhurbaşkanının cezaî anlamda suç ayrımı yapılmaksızın sorumlu olduğu; siyasî açıdan halka karşı sorumlu olup aynı zamanda TBMM'nin bütçe denetim yetkisi ve seçimleri yenileme yetkisi sebebiyle teknik olarak TBMM'ye karşı hesap verme sorumluluğunun olduğu; hukukî açıdan görev ve kişisel iş ve eylem ayrımı yapılmaksızın sorumlu olduğu sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte cumhurbaşkanı hakkında en etkin sorumluluk mekanizması olarak görülen cezaî sorumluluk müessesesinin uygulanmasının güç şartlara bağlanması ilgili düzenlemeyi anayasada yer alan bir hüküm olmaktan öteye götürmemektedir.

3.2. Azerbaycan

Azerbaycan'da 1995 yılında kabul edilen anayasayla Duverger tarafından kavramsallaştırılan "yarı başkanlık sistemi"ne benzer bir sisteme geçilmiştir. Bununla birlikte literatürde birtakım yazarlar Azerbaycan'daki sistemi Matthew S. Shugart tarafından teorisi oluşturulan⁵ sınıflandırmaya göre "saf başkanlık sistemi" olarak nitelendirmektedir (Gönenç, 1998: 207). Bahse konu sınıflandırmaya göre saf başkanlık sisteminde yürütme, halk tarafından doğrudan seçilen bir devlet başkanı ve devlet başkanı tarafından atanan, sorumluluğu kendisine bağlı bakanlar kurulundan oluşmaktadır. Suçlandırma haricinde devlet başkanının görevden alınmasının mümkün olmadığı bu sistemde başkanın da parlamentoyu

⁴ *Impeachment* usulüne karşılık olarak kullanılmaktadır.

⁵ Shugart yapmış olduğu sınıflandırmayı yasama - yürütme arasındaki ilişkilere göre, "saf başkanlık sistemi", "saf parlamenter sistem", "başkan-parlamenter sistemi", "başbakan-başkanlık sistemi" ve "aşkanlı parlamenter sistem" olarak kavramsallaştırmıştır (Shugart ve Carey, 1992; Shugart, 1996: 6-11; Shugart ve Mainwaring, 1997: 12-54).

fesih yetkisi bulunmamaktadır. Bu açıklamaların yanı sıra net bir şekilde de Azerbaycan'daki hükümet sistemine "saf başkanlık sistemi" demek tam anlamıyla mümkün gözükmemektedir. Nitekim Anayasa'nın 95/14 maddesi tereddütlere yol açmaktadır. Zira Anayasa'nın 95/14. maddesi, bakanlar kurulunun meclise karşı sorumlu olacağına dair bir ibareye yer vermektedir. Oysaki bakanlar kurulunun meclise karşı sorumluluğunu işletecek bir mekanizma bulunmamaktadır. Aynı zamanda 2016 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle cumhurbaşkanına meclisi feshetme yetkisi de tanınmıştır. Dolayısıyla bahse konu gerekçelerden dolayı sistemin sınıflandırılmasında ihtilaf doğmaktadır (Alkan, 2013: 786; Gönenç, 1998: 205-211).

Kanımızca Duverger'in sınıflandırmasına göre hareket etmekte yarar bulunmaktadır. Zira Shugart'ın teorisine nazaran Duverger'in kavramsallaştırdığı hükümet sistemlerinin tasnifi daha ön plandadır. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde Duverger'in daha önce ayrıntılı olarak paylaştığımız kavramsallaştırmasında Azerbaycan hükümet sistemi yarı başkanlık sistemine yakın bir sistem örneğini vermektedir. Zira yarı başkanlık sisteminde halkın devlet başkanını doğrudan seçmesi ve devlet başkanının oldukça geniş yetkileri haiz olması yarı başkanlık sisteminin en temel nitelikleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte Duverger'in sınıflandırmasındaki "yürütmenin iki başlı olması" teorisine uygun bir şekilde Azerbaycan'da yürütme her ne kadar cumhurbaşkanı ve başbakan-bakanlar kurulundan oluşsa da bakanlar kurulunun meclisin güvenoyuna ihtiyaç duymaması sistemi yarı başkanlık sisteminden de kısmen uzaklaştırmaktadır. Bu yönüyle ve uygulamadaki işleyiş dikkate alındığında ise sistem başkanlık sistemine yaklaşmaktadır.

Azerbaycan Anayasası'nda devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Anayasa'nın 106. maddesinde "*Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı dokunulmazlık hakkına sahiptir. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının şeref ve onuru kanunla korunur.*" şeklindeki düzenleme ile cumhurbaşkanının dokunulmaz olduğuna vurgu yapılmıştır (anayasa.gen.tr, 2023). Anayasa'nın 107. maddesinde ise cumhurbaşkanının cezaî sorumluluğuna yönelik düzenlemeye yer verilmiştir. İlgili maddeye göre Azerbaycan cumhurbaşkanı oldukça geniş bir suç nitelemesi olan "ağır suç işlemesi" durumunda görevden alınabilecektir. Aynı zamanda genel kabul edilen görüşe göre devlet başkanları kişisel eylemlerinden doğan suçlarında cezaî anlamda sorumludur (Gözler, 2016: 86-88).

Benzer anayasalardan farklı olarak Azerbaycan cumhurbaşkanı hakkında cezaî sorumluluk mekanizmasının başlatılabilmesi için Anayasa Mahkemesi'nin girişimi gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi, Azerbaycan Âli Mahkemesi'nin görüşü alınarak Azerbaycan Milli Meclisi'ne cumhurbaşkanının görevden alınmasına yönelik öneri sunabilmektedir. Azerbaycan Milli Meclisi'nde görüşülen öneri en az 95 milletvekilinin kabul oyuyla kabul edildiği takdirde cumhurbaşkanı görevinden uzaklaştırılabilecektir. Meclisin bu kararını Anayasa Mahkemesi başkanının bir hafta içinde imzalaması kararın yürürlük şartı olarak anayasaya eklenmiştir. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi'nin Milli Meclis'e sunduğu görevden alınma önerisi meclis tarafından (başvuru tarihinden itibaren) iki aylık süre içinde karara bağlanmıyorsa cumhurbaşkanı hakkında yöneltilen suçlama reddedilmiş sayılmaktadır. Azerbaycan Anayasası'na göre cumhurbaşkanını görevden uzaklaştırma yetkisi Anayasa'nın 95/12 maddesi gereğince Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'ne aittir (anayasa.gen.tr, 2023). Ancak Anayasa'nın 107. maddesince belirlenen suçlandırma mekanizmasında öngörülen usul pratikte uygulanabilir gözükmemektedir. Zira Anayasa'nın 82. maddesine göre Azerbaycan Milli Meclisi 125 milletvekilinden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı hakkında verilen görevden uzaklaştırma önerisinin kabul edilmesi için en az 95 milletvekilinin kabul oyunun gerektiği

düşünüldüğünde meclis aritmetiğinin dörtte üçünden fazla bir oya ihtiyaç duyulmaktadır. Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle aynı gün yapılan meclis seçimlerini göz önüne aldığımızda bu oranın oluşması imkânsıza yakın gözükmemektedir. Bir başka çıkarım ise cezaî sorumluluğun işletilmesi açısından Milli Meclis'in rolünün oldukça kısıtlı olduğu hususudur. Zira cumhurbaşkanını hakkında suçlandırma önerisi verilmesi ve önerinin meclis tarafından kabulü sonrası son imza mercii Anayasa Mahkemesi'dir. Dolayısıyla Milli Meclis'in aldığı kararın bir bağlayıcılığı bulunmamakta; Anayasa Mahkemesi aksi yönde karar alabilmektedir.

Azerbaycan Anayasası'nda cumhurbaşkanı hakkında cezaî sorumluluk mekanizmasına ilişkin bir başka eleştiri hususu suçlandırma müessesinin başlatılması ve alınacak kararın uygulanması için Anayasa Mahkemesi'nin yetkilendirilmiş olmasıdır. Nitekim Anayasa'nın 109/9, 130 maddelerince Anayasa Mahkemesi üyelerinin ataması cumhurbaşkanının önerisiyle Milli Meclis tarafından yapılmaktadır (anayasa.gen.tr, 2023). Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'nin üyelerini Milli Meclis'e öneren cumhurbaşkanı hakkında Anayasa Mahkemesi'nce suçlandırma mekanizmasının işletilmesi oldukça zor gözükmemektedir. Nitekim "sanık tarafından atanan hakim" örneğinde olacağı üzere üyelerin kendilerini atayan cumhurbaşkanını yargılamak üzere inisiyatif alması mümkün gözükmemektedir.

Azerbaycan Anayasası'na göre cumhurbaşkanı hakkında Milli Meclis'te görüşülmeye başlanan suçlandırma önerisinin iki ay içerisinde karara bağlanmasına ilişkin hüküm yine cezaî sorumluluğun işletilmesine ilişkin yerinde bir düzenleme olarak değerlendirilemeyecektir. Zira cumhurbaşkanı hakkında "ağır bir suç işlediği" iddiasıyla verilen önerenin yargılama usulleri açısından iki ay gibi kısa bir süre içerisinde (görüş alınması, delillerin toplanması, değerlendirilmesi) mümkün gözükmemektedir. İki ay süre içinde karara bağlanamayan önerinin reddedilecek olması suçlandırmayı askıda bırakacak ve bahse konu süreden kaynaklı olarak cumhurbaşkanı hakkında verilen suçlandırma önerisi düşecektir. Dolayısıyla cumhurbaşkanının görevinden azledilmesi daha da güçleştirilmiştir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı hakkında siyasî sorumluluk açısından bir değerlendirme yapıldığında cumhurbaşkanının doğrudan halka karşı sorumlu olduğundan bahisle siyasî sorumluluğu bulunmamaktadır. Bir başka ifadeyle cumhurbaşkanı, siyasî gerekçelerle görev süresi bitiminden önce görevden alınamamaktadır. Nitekim Milli Meclis'in suçlandırma haricinde cumhurbaşkanını görevden alma yetkisi bulunmamaktadır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı, hukukî sorumluluk açısından da görevine ilişkin eylemlerinde Anayasa'nın 106. maddesi mucibince dokunulmaz kılınmıştır (Ergül ve Abdullayev: 1998: 254). Ancak ilgili Anayasa'nın yorumunda cumhurbaşkanının kişisel iş ve eylemlerinden kaynaklanan hukukî sorumluluğunun her vatandaş gibi var olduğu sonucuna varılmaktadır.

3.3. Kazakistan

1995 Anayasası ile Kazakistan'da otoriter bir yönetim anlayışı benimsenmiştir. Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, halkın desteğini de arkasına alarak tasarladığı reformları hayata geçirmeye dönük bir sistem tasavvur etmiştir (Alkan, 2011: 36-46). Yürütmenin güçlü yetkileriyle öne çıktığı bu anayasa ile parlamento geri planda kalmış, kuvvetler bir nevi cumhurbaşkanının şahsında birleşmiştir. 1993 Anayasası ile yarı başkanlık sistemini benimseyen Kazakistan, 1995 Anayasası ile hibrid model diyebileceğimiz, Azerbaycan'a benzer şekilde süper başkanlık sistemi veyahut Matthew S. Shugart'ın

sınıflandırmasında “saf başkanlık sistemi”ne geçmiştir.⁶ Cumhurbaşkanının görev süresi uzatılmış, Anayasa Mahkemesi kaldırılmış, hükümet cumhurbaşkanına karşı sorumlu hale getirilmiştir (Korkmaz, 2023: 104-107). Dolayısıyla cumhurbaşkanı geniş bir yürütme yetkisine sahip olmakla birlikte diğer erklerin gücünü de elinde toplamıştır.

1995 Anayasası daha sonraki dönemlerde demokratik kültür seviyesinin artması, ülkenin siyasal anlamda elde ettiği kazanımların bir sonucu olarak 1998, 2007, 2011, 2017, 2019 ve 2022 yıllarında değişikliklere uğramıştır. Anayasada yapılan bu değişiklikler demokratikleşme anlamında olumlu bir kazanımdır. Çalışmamızın kısıtı açısından genel bir değerlendirme yapıldığında, 1995 Anayasası’nın ilk halindeki “yürütmenin güçlendirilmesi” eğiliminin yerini “yasama ile yürütme arasında denge sağlayacak düzenlemeler”in aldığı görülmektedir. Nitekim özellikle 2017 değişiklikleriyle parlamentonun yetkileri daha da güçlendirilmiş, ülkenin demokratikleşme adımlarına olumlu bir katkı sağlamıştır. Yaşanan siyasal ve toplumsal olaylar sonucunda 2022 yılında yapılan son anayasa değişikliğiyle birlikte denge-fren mekanizmalarına sahip, etkin ve sistem içerisinde merkezî konumda bir parlamentonun olduğu bir başkanlık sistemine geçildiğini söylemek mümkündür (Gedik ve Serdaliyeva, 2017: 5).

Kazakistan Anayasası’nda devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir (online.zakon.kz, 2023). Anayasa’nın 46. maddesi ile cumhurbaşkanının şeref ve haysiyetinin dokunulmaz olduğu düzenlenmiş; 47. madde ile cumhurbaşkanının cezaî sorumluluğuna yer verilmiştir.⁷ Anayasa’nın 47/2 maddesine göre “cumhurbaşkanı, görevlerini yerine getirirken işlediği fiillerden sadece vatana ihanet durumunda sorumludur” denilerek cumhurbaşkanı “vatana ihanet” suçu haricinde cezaî anlamda sorumsuz kılınmıştır. Cumhurbaşkanı hakkında suçlandırma mekanizmasını işletecek olan yetkili makam ise parlamentodur. Buna göre suçlama ve soruşturma kararı, meclisin en az üçte birinin talebi üzerine meclis üye tam sayısının salt çoğunluğu ile alınabilmektedir. Senato, meclisin kararına göre soruşturmayı yerine getirecek ve sonuçlandıracak makam olarak yetkilendirilmiştir. Bu husus senatonun üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyuyla parlamento dairelerinin (kamaralarının) değerlendirilmesine sunulur. Nihai karar ise Yüksek Mahkemenin suçlamanın geçerliliği ve Anayasa Mahkemesi’nin belirlenen anayasal usullere uygunluk konusundaki kararlarının varlığına bağlı olarak parlamento dairelerinin müşterek toplantısında, her bir dairenin milletvekillerinin toplam oy sayısının en az dörtte üçünün çoğunluğuyla alınır. Böylelikle cumhurbaşkanı görevinden azledilebilmektedir. Bununla birlikte cumhurbaşkanı hakkında suçlama tarihinden itibaren iki ay içinde nihai bir karar verilmemesi durumunda suçlama reddedilmiş sayılmaktadır. Yine cumhurbaşkanına yöneltilen suçlamanın herhangi bir aşamada reddedilmesi durumunda suçlandırma mekanizmasını başlatan milletvekillerinin yetkileri erken sona ermektedir. Kazakistan cumhurbaşkanının kişisel suçlarında ise cezaî sorumluluğunun bulunduğu kabul edilmektedir

Kazakistan Anayasası’na göre cumhurbaşkanı hakkında cezaî sorumluluk mekanizmasının işletilmesi ve karar alınması zor şartlara bağlanmıştır (online.zakon.kz, 2023). Anayasa’nın 50/3 maddesine göre Kazakistan Meclisi 98 milletvekili; senato 47 senatörden oluşmaktadır. Bu durumda mecliste suçlandırma kararı alınıp senatoya sevk için aranan vekil sayısı 50 iken kararı alacak olan senatoda ise her bir dairenin milletvekillerinin toplam oy sayısının en az dörtte üçünün çoğunluğunu oluşturacak bir kabul oyu gerekmektedir. Kaldı ki Anayasa’nın

⁶ 1995 Anayasası’nın 2/1 maddesi, Kazakistan’ın başkanlık sistemine sahip üniter bir devlet olduğunu düzenlemiştir (online.zakon.kz, 2023).

⁷ 08.06.2022 tarihli değişikliğe konu 01.01.2023 yürürlük tarihli düzenleme esas alınmıştır.

50/2 maddesine göre senato üyelerinin 10'u doğrudan cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Bu durumda da "sanık tarafından atanan hakim" örneğinin başka bir versiyonu olan "sanık tarafından atanan senatör" olgusu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla senatörlerin kendilerini atayan cumhurbaşkanını yargılamak sağlıklı bir karar alabileceği düşüncesi ütopyadan ibaret gözükmektedir.

Kazakistan Anayasası'nda cezaî sorumluluk mekanizmasının işletilmesine yönelik düzenleme de eleştiriye açık diğer hususlar ise suçlandırma tarihinden itibaren iki ay içerisinde bir karara varılmadığı durumda suçlamanın reddedilmiş sayılacağı ile suçlamanın reddedilmesi durumunda suçlandırmayı yapan milletvekillerinin vekilliğinin düşecek olmasıdır. Cumhurbaşkanı hakkında başlatılan suçlandırma müessesesinin 2 ay içerisinde karara bağlanması "vatana ihanet" gibi önemli bir suçlama için yeterli bir süre olarak değerlendirilemeyecektir. Yargılamanın yerine getirilmesi için oldukça kısa bir aralık olan bu düzenlemeye yer verilmesi, açılan soruşturmanın büyük oranda sonuçsuz kalmasına yol açacaktır. Yine suçlandırmayı yapan milletvekillerinin vekilliğinin, suçlamanın reddedilmesi durumunda düşürülmesi vekillere bir nevi aba altından sopa göstermektir. Zira suçlamanın reddedilmesi durumunda vekilliğinin düşmesiyle dokunulmazlığı kalkacak olan vekil savunmasız kalacak, hakkında oluşturulacak olan siyasî, hukukî, cezaî gündemle meşgul edilebilecektir.

Kazakistan'da, cumhurbaşkanını meclisin görevden alma yetkisi bulunmamaktadır. Doğrudan halka karşı sorumlu olan cumhurbaşkanının siyasî sorumluluğu bulunmamaktadır. Parlamento cumhurbaşkanını, siyasî gerekçelerle görev süresi bitmeden önce (vatana ihanet suçlaması haricinde) görevinden azledememektedir.

Anayasa'nın 47/2 maddesinde geçen cumhurbaşkanının "*vatana ihanet*" suçu haricinde sorumsuz kılınmasına yönelik düzenlemeden çıkarılacak olan bir başka husus ise cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî fiillerinden de sorumsuz olduğudur. Cumhurbaşkanı'nın görevine ilişkin eylemlerinden dolayı cezaî sorumluluğu bulunmadığı gibi aynı zamanda hukukî sorumluluğu da bulunmamaktadır. Bununla birlikte cumhurbaşkanının kişisel iş ve eylemlerinden kaynaklı hukukî sorumluluğunun ise var olduğu değerlendirilmektedir.

3.4. Kırgızistan

Bağımsızlığından günümüze oldukça genç bir ülke olan Kırgızistan'da hazırlanan yeni anayasa taslağı 11 Nisan 2021 tarihinde yapılan referandumla kabul edilmiştir (Tayfur, 2023). Anayasa'nın getirdiği en önemli yenilik hükümet sisteminin "Başkanlık Cumhuriyeti" olarak belirlenmesidir. Başkanlık sistemi temelinde şekillenen ve Kırgızların "Cumhurbaşkanlığı Sistemi" olarak isimlendirdiği hükümet sistemi sonrasında başbakanlık kurumu kaldırılmış, bakanlıklar cumhurbaşkanına bağlı olacak şekilde düzenlenmiştir. Yürütmenin monist unsuru olan cumhurbaşkanı oldukça geniş yetkileri haizdir. Kısacası yaklaşık 11 yıllık bir süreçte parlamenter sistemle yönetilen Kırgızistan yeni anayasa ile birlikte başkanlık sistemi temelinde bir hükümet sistemine geçmiştir. Kırgızistan'da anayasaların kısa bir süre içerisinde değişmesinin yanı sıra hükümet modellerinin de değiştirilmesi siyasî kültür ve demokratik birikimin henüz tam anlamıyla yerleşmediğini göstermektedir.

2021 Anayasası'nda benimsenen Cumhurbaşkanlığı Sistemi'nde devlet başkanının sorumluluğu cezaî anlamda SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan diğer bağımsız Türk Cumhuriyetleri anayasasına göre farklı şekilde düzenlenmiştir (kenesh.kg, 2023). Kırgızistan

Anayasası'nın 73/1 maddesine göre cumhurbaşkanı görevinden azledildikten sonra cezaî kovuşturmaya tabi tutulabilmektedir. Kırgızistan Anayasası'nın 73/2 maddesince cumhurbaşkanı *"Anayasa ve yasaları ihlal ettiği; Jogorku Kenes'in yetkilerine, yargının faaliyetlerine yasadışı müdahaleden dolayı"* görevden alınabilmektedir.⁸ Oldukça geniş sayılabilecek bir suç nitelendirilmesine konu olan bu düzenleme ile cumhurbaşkanı bir anlamda işlediği tüm suçlardan dolayı görevinden alınabilecektir. Nitekim Kırgız yasalarında suç unsuruna konu olup yaptırıma bağlanan her türlü fiil cumhurbaşkanı hakkında da cezaî sorumluluğa konudur. Kaldı ki anılan maddenin *"Jogorku Kenes'in yetkilerine, yargının faaliyetlerine müdahale"* hususu da geniş bir kavramdır. *Jogorku Kenes'in* yetkileri ile cumhurbaşkanı yetkisi arasında bir ihtilaf olduğunda cezaî sorumluluk mekanizması çalıştırılabilecek; cumhurbaşkanının yargının faaliyetlerine yönelik sözlü bir eleştirisi dahi yargının işleyişine müdahale olarak değerlendirilebilecektir.

Kırgızistan Anayasası'nın 73/3 maddesinde cumhurbaşkanı hakkında suçlandırma müessesesinin işletilebilmesi ve görevden alınabilmesi için aslî yetki *Jogorku Kenes'e* verilmiştir.⁹ *Jogorku Kenes* toplam milletvekili sayısının en az yarısının (45 milletvekili) vereceği önerge ile cumhurbaşkanı hakkında cezaî sorumluluk mekanizmasını başlatabilecektir. Genel Savcılık ve Anayasa Mahkemesi'nin katkısıyla oluşturulan özel bir komisyonun raporuyla birlikte *Jogorku Kenes*, toplam milletvekili sayısının üçte ikisinin (60 milletvekili) oyuyla cumhurbaşkanı hakkında suçlama kararı alabilmektedir. Alınan suçlama kararı Anayasa'nın 73/4 maddesi uyarınca *"Başsavcının Cumhurbaşkanının eylemlerinde suç belirtisi bulunduğu dair kanaati ve Anayasa Mahkemesi'nin suçlama için belirlenen usule uyulduğuna dair kanaati"* ile tescil edilmesi sonrasında cumhurbaşkanı görevinden alınmaktadır. Madde yorumunda cumhurbaşkanı hakkında suçlandırma müessesinde meclisin girişimi ve kararı öne çıkmaktadır. Ancak Başsavcının görüşü ve son tahlilde Anayasa Mahkemesi'nin kararı ile bu husus geçerlilik kazanabilmektedir. Bu durumda süreç içerisinde başsavcı ve Anayasa Mahkemesi'nin kararı da önem arz etmektedir.

Kırgızistan Anayasası'nın 73/5 maddesinde Kazakistan Anayasası'na benzer bir şekilde;

"Jogorku Kenes'in cumhurbaşkanını görevden alma kararı, cumhurbaşkanına karşı suçlama yapıldıktan sonra en geç üç ay içinde Jogorku Kenes'in toplam milletvekili sayısının en az üçte ikisinin çoğunluğuyla alınmalıdır. Jogorku Kenes bu süre içinde karar vermezse, ileri sürülen suçlama reddedilmiş sayılır."

düzenlemesine yer verilmiştir. Anılan düzenleme ile cumhurbaşkanı hakkında başlatılacak olan cezaî sorumluluk mekanizmasında süre üç ayla sınırlandırılmıştır (kenesh.kg, 2023). Suçlandırma müessesine konu suçların genişliği bahse konu sürenin sağlıklı bir soruşturma yapılması adına kısa olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Cumhurbaşkanının cezaî sorumluluğunun işletilmesinde *Jogorku Kenes'in* yanı sıra başsavcı ve Anayasa Mahkemesi'nin de yetkisi bulunmaktadır. Başsavcı ve Anayasa Mahkemesi üyelerinin göreve atanması Kırgızistan Anayasası'nın 80/3-1 maddesinde;

"Jogorku Kenes; Adalet Konseyi'nin önerisi üzerine, Cumhurbaşkanını'nin teklifi üzerine, Jogorku Kenes'in toplam milletvekili sayısının en az yarısının oyuyla"

⁸ Jogorku Kenes, Kırgızistan'ın yasama organıdır.

⁹ Kırgızistan Anayasası 80/6 maddesindeki *"Jogorku Kenes, Anayasa'da öngörülen şekilde, Başkan aleyhine suçlamalarda bulunur; Başkanın görevden alınması konusunda karar verir."* ifadesi ile bu husus açıkça düzenlenmiştir (kenesh.kg, 2023).

Yüksek Mahkeme ve Anayasa Mahkemesi yargıçlarını seçer; Anayasa ve anayasal hukuk tarafından öngörülen durumlarda, Cumhurbaşkanı'nın teklifi üzerine görevden alır.”

ile 80/3-10 maddesinde “*Jogorku Keneş; Başkanın tavsiyesi üzerine, Jogorku Keneş'in toplam milletvekili sayısının en az yarısının oyuyla Başsavcının atanmasına, görevden alınmasına ve kovuşturulmasına onay verir*” şeklinde düzenlenerek belirlenmiştir (kenesh.kg, 2023). Maddenin yorumundan anlaşılacağı üzere başsavcı ve Anayasa Mahkemesi üyelerinin atanması, demokratik teamüllere uygun bir şekilde meclisin etkin olduğu bir sürecin sonunda gerçekleşmektedir. Buradan hareketle cumhurbaşkanı hakkında cezaî sorumluluk mekanizmasının işletilmesinde daha önceki anayasalarda bahsettiğimiz “sanık tarafından atanan hâkim” ya da “sanık tarafından atanan senatör” sorunsalının olmayacağı bir durum karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda cezaî sorumluluk mekanizması sadece teoride kalmayacak aynı zamanda uygulamada da etkin ve demokratik bir biçimde uygulama olanağı bulacaktır.

Kırgızistan'da cumhurbaşkanlığı seçimleri ile parlamento seçimlerinin farklı tarihlerde yapılması cezaî sorumluluğun etkinliğini artıran bir başka husus olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰ Nitekim cumhurbaşkanını suçlandırmak için aranan milletvekili sayısı cumhurbaşkanlığı seçimleri ile aynı gün yapılan parlamento seçimlerinde cumhurbaşkanı ile aynı siyasî eğilime sahip milletvekillerinin çoğunlukta olma olasılığının yüksek olması sebebiyle mümkün gözükmemektedir. Oysa farklı tarihlerde yapılan parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri sayesinde farklı siyasî görüşü haiz milletvekillerinin seçilmesiyle meclisin cezaî sorumluluk bağlamında daha etkin bir denetim organı haline gelmesine olanak sağlayacaktır. Kanımızca Kırgızistan'da farklı tarihlerde yapılan parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri ile sistem denge ve denetim mekanizmaları yönünden daha denetlenebilir durumdadır.

Genel anlamda cezaî sorumluk açısından bir değerlendirme yapıldığında cumhurbaşkanının işlemiş olduğu tüm suçlarından sorumlu olduğu sonucuna varılmaktadır. Nitekim “vatana ihanet” gibi spesifik bir suç tanımı yerine genel olarak yasalara aykırı davranmanın görevden alınma sebebi sayıldığı bir düzenleme, cumhurbaşkanının işlemiş olduğu görev yahut kişisel ayrımı olmaksızın tüm suçlarından dolayı cezaî sorumluluğa tâbi tutulabileceğini göstermektedir.

Kırgızistan Anayasası'nda cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumsuzluğunu düzenleyen herhangi bir madde bulunmamaktadır. Benimsenen hükümet sisteminde başbakanlık - bakanlar kurulu makamının kaldırılması (bakanlar kurulu cumhurbaşkanı tarafından oluşturulmaktadır) ile karşı-imza kuralının anayasadan çıkarılması, cumhurbaşkanının yürütmede yapacağı her türlü işlemde tek başına yetkili olması göreve ilişkin hukukî sorumluluğun varlığına yönelik gerekçelerdir. Yine Anayasa'nın cezaî sorumluluğun işletilmesine konu 73/2 maddesi aynı zamanda cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumluluğunu da kapsayacak niteliktedir. Zira yasaları ihlal eden cumhurbaşkanı cezaî sorumluluğun yanı sıra hukukî sorumluluğa da konu olabilecektir. Literatürde bu hususta farklı görüşler olsa da ağırlıklı olarak (benzer anayasalara dair) kabul edilen görüş cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumluluğunun tam olduğuna yöneliktir (Gözler, 2016: 27).

Kırgızistan'da *Jogorku Keneş'in* cumhurbaşkanını siyasal sorumluluk bağlamında görevden alma yetkisi yoktur. Doğrudan halka karşı sorumlu olan cumhurbaşkanının siyasî sorumluluğu

¹⁰ 28 Ocak 2021 cumhurbaşkanlığı seçimleri ile 28 Kasım 2021 tarihli *Jokorgu Keneş* seçimleri baz alınmıştır.

bulunmamaktadır. Bir başka ifadeyle *Jogorku Keneş* cumhurbaşkanını, siyasî gerekçelerle görev süresi bitmeden önce (anayasa ve yasaları ihlal etmesi; *Jogorku Keneş'in* yetkilerine, yargının faaliyetlerine yasadışı müdahalesi haricinde) görevinden azledememektedir.

3.5. Özbekistan

Bağımsızlığın ilanıyla birlikte Özbekistan Yüksek Prezidyumu tarafından 8 Aralık 1992 tarihinde Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası kabul edilmiştir (Kavuncu, 2015: 239). Özbekistan, bağımsız olmasına rağmen eski rejime ait siyasal kurumlarını yasal ve anayasal çerçevede devam ettirmiştir (Alkan ve Eroğlu, 2011: 69). Küçük değişikliklerle günümüze kadar varlığını sürdüren Özbekistan Anayasası, hükümet modeli olarak oldukça merkezî ve güçlü yürütmeye dayalı bir başkanlık sistemini benimsemiştir (Güneş, 2011: 27). Yürütmenin başında bulunan cumhurbaşkanı aynı zamanda (uygulamada) yasama ve yargıyı da kontrol etmektedir (Yüce, 2022: 22). Diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak benimsenen sistemde günümüze kadar herhangi bir değişiklik yapılmaması Özbekistan Anayasası'nı farklılaştırmaktadır. Kanımızca benimsenen sistem başkanın otoriter ve geniş yetkilerinden dolayı "süper başkanlık sistemi" tanımına daha uygundur. Nitekim 1992 Anayasası'nın ilk halinde parlamento tek meclisli bir yapıdan oluşturulmuş ve adeta cumhurbaşkanının onay makamı olacak şekilde yetkilendirilmiştir. 27 yıllık iktidarında kesintisiz bir şekilde otoriter diktatörlük anlayışıyla ülkeyi yöneten Kerimov'dan sonra iktidara gelen Şevket Mirziyoyev de aynı politikayı sürdürmüştür (Korkmaz, 2023: 123-127). Özbekistan günümüzde de süper başkanlık sistemine dönük bir sistemle yönetilmeye devam etmektedir.

Özbekistan Anayasası'nda devlet başkanının sorumluluğunu düzenleyen herhangi bir madde bulunmamaktadır (constitution.uz, 2023). Ayrıca Anayasa'nın 107/2 maddesinde yapılan düzenleme ile cumhurbaşkanının şahsiyeti dokunulmaz kılınmış ve kanunla korunacağı anayasal hüküm altına alınmıştır. Anayasa Mahkemesi başkan ve üyelerini Âli Meclis'e öneren, meclisi "milletvekilleri arasındaki ihtilaf" gibi bir gerekçeyle fesih yetkisini elinde bulunduran cumhurbaşkanı hakkında "vatana ihanet" gibi diğer anayasalarda bulunan bir suçlama ile dahi görevden alma imkânı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Özbekistan cumhurbaşkanının cezaî sorumluluğu olmadığı gibi kıyasen hukukî sorumluluğu da bulunmamaktadır. Zira teorik anlamda kuvvetler ayrılığının bulunduğu belirtilen Özbekistan Anayasası'nda cumhurbaşkanı, monarşilere benzer şekilde dokunulmaz ve sorumsuz kılınmıştır. Bu doğrultuda monarşilerde kralın sorumluluğunun olmadığına dönük yaklaşım Özbekistan cumhurbaşkanı içinde geçerli olacaktır. Kısacası Özbekistan'da cumhurbaşkanının yargılanmasına dönük bir olgu bulunmamaktadır.

Cumhurbaşkanı hakkında meclisin görevden alma yetkisi olmadığı gibi¹¹ doğrudan halk tarafından seçilmesi sebebiyle cumhurbaşkanına karşı işletilebilecek herhangi bir siyasal sorumluluk mekanizması da bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı cezaî ve hukukî açıdan sorumsuz olduğu gibi aynı zamanda siyasî açıdan da sorumsuzdur.

3.6. Türkmenistan

Türkmenistan Anayasası'nın 1. maddesi ile "başkanlık sistemi" ülkenin hükümet modeli olarak belirlenmiştir. Kendine özgü bir yönetim sistemi geliştiren ve "Türkmen Modeli" olarak

¹¹ Özbekistan Anayasası'nın 112. maddesinde cumhurbaşkanı ancak sağlık durumu gibi sebeplerle görevini yerine getiremediği durumlarda görev ve yetkileri geçici olarak Özbekistan Cumhuriyeti Âli Meclisi Senatosu Başkanına devredilir ve Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Seçimi kanuna uygun olarak üç ay süreyle yapılır. Sağlık durumu gibi mücbir sebeplere ilişkin olan bu düzenleme fesih, azil gibi düşünülmemelidir (constitution.uz, 2023).

adlandırılan bu yapı resmî makamlarca Türkmen geleneklerini yansıtan ve milli özelliklere göre şekillenen bir sistem olarak görülmektedir (Yüce, 2022: 22; Güler, 2001: 97-104). Ancak anayasada her ne kadar Türkmenistan'ın "başkanlık rejimiyle yönetilen demokratik bir devlet" olduğuna dair bir düzenleme yapılmışsa da uygulamada (özellikle Niyazov döneminde) kişisel diktatörlük sistemi bulunmaktadır¹². 2006 yılında Niyazov'un vefatıyla iktidara gelen Kurbankulu Berdimuhammedov ile birlikte kısmen de olsa (özellikle 2008 yılı anayasa değişiklikleriyle) sistemin kişisel diktatörlükten otoriter başkanlık sistemine evrildiğini söylemek mümkündür (Korkmaz, 2023: 129-130; Tiryakioğlu, 2017: 533, 539-540). Ülkedeki rejimin otoriter yapısı ve oldukça baskıcı bir tutum sergilenmesi, uygulanan hükümet modelini sert kuvvetler ayrılığına dayanan demokratik başkanlık sisteminden ayırmaktadır (Al-Bassam, 1997: 387-395). Kanımızca ülkedeki sistem süper başkanlık sistemi olarak geçmekte ve ülke "anayasal devlet"ten çok uzak bir şekilde "anayasalı devlet" görüntüsü vermektedir.

Türkmenistan'da devlet başkanı Anayasa'nın 74/1 maddesi mucibince dokunulmazlık hakkına sahip olup, onur ve şerefi kanunla korunmaktadır (legislationline.org, 2023). Türkmenistan'da devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin ise genel bir düzenleme yer almaktadır. İlgili düzenlemeye göre (AY. m. 75/2) devlet başkanının "anayasayı ve kanunları ihlal etmesi" durumunda Türkmenistan Meclisi, devlet başkanı hakkında güvensizlik ithamında bulunabilmektedir. Türkmenistan Meclisi üye tam sayısının en az üçte ikisinin (en az 84 milletvekili) vereceği önerge ile güvensizlik ithamı meclis kurulunda görüşülmektedir¹³. Verilen önerge Türkmenistan Meclisi üye tam sayısının en az dörtte üç çoğunluğunun (en az 94 milletvekili) kararı ile kabul edilebilmektedir. Türkmenistan Meclisi'nin almış olduğu karar halkın onayına sunulmak üzere referanduma götürülmektedir. Referandumda, alınan kararın kabul edilmesi durumunda devlet başkanı görevinden alınabilmektedir.

Cezaî sorumluluk açısından değerlendirdiğimizde Türkmenistan devlet başkanı hakkında, işlemiş olduğu herhangi bir suç isnadıyla güvensizlik kararı talep edilebilecektir. Anayasa'da geçen "anayasayı ve kanunları ihlal etmek" kavramından yola çıkıldığında ceza kanunlarını ihlal eden devlet başkanı hakkında meclisin yapacağı önerge/soruşturma/karar aşamaları ile güvensizlik ithamında bulunulabilecektir. Halkın bu ithamı referandumla onaylaması durumunda görevinden azledilen devlet başkanı mahkemelerde yargılanabilecektir. Bu durumda Anayasa'nın getirdiği geniş düzenlemeye göre Türkmenistan devlet başkanının teorik anlamda kişisel ve görev suç ayrımı olmaksızın cezaî sorumluluğunun var olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Hukukî sorumluluk yönünden değerlendirildiğinde Türkmenistan'da meclisin ve halkın onayıyla görevinden alınan devlet başkanının hukukî sorumluluğa tabi tutulabileceği değerlendirilmektedir. Yine cezaî sorumluluğa benzer şekilde Anayasa'da yer alan "anayasayı ve kanunları ihlal etmek" kavramı hukukî sorumluluk yönüyle de uygulama imkânı bulabilecektir. Bu durumda (teorik olarak) devlet başkanı görev ve kişisel iş ve eylemlerinden dolayı hukuken sorumludur.

¹² Türkmenistan Anayasası'nın 4. maddesi "devlet hakimiyeti, kuvvetler ayrılığı ilkesi temelinde, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerine bölünür ve birbirinden bağımsız ve birbirini dengeleyici şekilde hareket ederler." şeklinde düzenlenmiş ise de Türkmenistan, tek parti sistemi hakimiyetinde yönetilen ve meclisi fesih dahil geniş yetkileri olan otoriter bir liderin bulunduğu diktatoryal bir rejimdir (hukukbook.com, 2023; Tiryakioğlu, 2017: 531).

¹³ Türkmenistan Meclisi 125 milletvekilinden oluşmaktadır (legislationline.org, 2023).

Devlet başkanı hakkında meclisin görevden alma yetkisi olmadığı gibi¹⁴ doğrudan halk tarafından seçilmesi sebebiyle devlet başkanına karşı işletilebilecek herhangi bir siyasal sorumluluk mekanizması bulunmamaktadır. Dolayısıyla Türkmenistan devlet başkanı siyasî anlamda sorumsuzdur.

Devlet başkanının sorumluluğu yönünden bağımsız Türk Cumhuriyetleri içinde farklı bir düzenlemeye giden Türkmenistan’da devlet başkanının görevden alınması oldukça zor usullere bağlanmıştır. Bu zamana kadar incelediğimiz diğer bağımsız Türk devletlerinde sorumluluk mekanizmasının işletilmesi sürecinde yer almayan “referandum” kararı ile devlet başkanı dokunulmazlığını adeta perçinlemiştir.

Türkmenistan’da devlet başkanının sorumluluğuna dair genel bir değerlendirme yapıldığında karşımıza çıkan husus “sorumluluğun sadece anayasal olarak teorik anlamda var olduğu” sonucudur. Nitekim diktatoryal bir yönetime varacak kadar etkin ve otoriter bir yönetim örneğinin sergilendiği Türkmenistan’da devlet başkanı hakkında güvensizlik ithamında bulunmak mümkün gözükmemektedir. Zira muhalefetin göstermelik, mecliste en çok sandalyeye sahip olan partinin devlet başkanı ile aynı siyasî eğilimde ve son kararı verecek olan halkın çoğunluğunun ilgili devlet başkanını seçmiş olduğu bir sistem içerisinde “güvensizlik ithamı”na konu düzenleme sadece teorik olarak anayasada yer alacaktır.

4. Bağımsız Türk Devletleri’nde Devlet Başkanının Sorumluluğunun Karşılaştırılması

Bağımsız Türk devletleri içerisinde Türkiye’nin demokratik gelişmişlik düzeyi ve siyasî kültür açısından ön plana çıktığı görülmektedir. SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan ülkeler arasında ise (demokratikleşme anlamında) kısmen Kırgızistan hariç olmak üzere otoriter bir yönetim bulunmaktadır. Larry Diamond, siyasal rejim sınıflandırmasında Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan’ı “hegemonik-seçimli otoriter”¹⁵; Türkmenistan’ı “kapalı otoriter rejim”¹⁶ olarak göstermiştir (Diamond, 2002: 21-35). Bir başka sınıflandırmayı yapan Economist Dergisi ise Kırgızistan’ı “karma rejim”¹⁷; diğer ülkeleri “otoriter rejim” olarak göstermiştir (Kekic, 2007). Kanımızca Türkiye haricinde genel anlamda “otoriter rejim” örneği gösteren bağımsız Türk devletleri, Anayasa’nın şeklen var olduğu “anayasalı devlet” olarak değerlendirilmelidir.

Ülkelerin anayasasına göre belirlenen hükümet sistemlerinde devlet başkanının sorumluluğu değişiklik göstermektedir. Bu noktada aşağıda belirtilen Tablo 1 bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin özet bir veri sunmaktadır.

¹⁴ Türkmenistan Anayasası’nın 75/1. maddesinde devlet başkanı ancak sağlık sebebiyle görevini yerine getiremezse, meclis tarafından işletilecek bir sürecin sonunda süresinden önce görevinden alınabilir. Sağlık durumuna ilişkin istisna olan bu husus fesih, azil gibi düşünülmemelidir (legislationline.org, 2023).

¹⁵ *Hegemonik-seçimli otoriter rejim*, demokratik kurumların işleyişi ve yapısına sıklıkla müdahale edildiği, kurumların tam olarak yerleşmediği rejimler olarak tanımlanmakla birlikte bu rejimlerde basın, sivil toplum ve muhalefetin hareket alanı sınırlandırılmaktadır. Mevcut düzenlemeler her an değiştirilmeye açıktır (Diamond, 2002: 25-26).

¹⁶ *Kapalı otoriter rejim*, seçimlere sistem içinde yer vermesine rağmen ifade özgürlüğü, iletişim kanallarının özgürce kullanılması, halkın karar alma süreçlerine katılımı, örgütlenme gibi liberal demokrasinin yasal ve kurumsal mekanizmalarının bulunmadığı yahut göstermelik olarak yer aldığı bir rejimdir (Diamond, 2002: 23).

¹⁷ *Karma rejim*, demokratik ve otoriter kurumların siyasal sistem içerisinde bir arada olduğu ve bu kurumlar rejimin işleyişinde birlikte yer alsa da rejimde belirleyici olan otoriter yönetimdir. Kısacası karma rejimde demokratik yapı, otoriter rejime demokratik bir görüntü verme aracı olarak kullanılmaktadır (Alkan, 2012: 4).

Tablo 1. Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Devlet Başkanının Sorumluluğu

Ülke ve Anayasalar	Hükümet Sistemi	Hukukî Sorumluluk		Cezaî Sorumluluk		Siyasî Sorumluluk
		Kişisel	Göreve İlişkin	Kişisel Suçlar	Görev Suçları	
Türkiye 1982 Anayasası	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi	Var	Var	Var	Var	Yok ¹⁸
Azerbaycan 1995 Anayasası	Yarı Başkanlık Sistemi (Süper Başkanlık Sistemi) ¹⁹	Var	Yok	Var	Yok <i>İstisna: Ağır Suç İşlemesi</i>	Yok
Kazakistan 1995 Anayasası	Başkanlık Sistemi	Var	Yok	Var	Yok <i>İstisna: Vatana İhanet</i>	Yok
Kırgızistan 2021 Anayasası	Cumhurbaşkanlığı Sistemi	Var	Var ²⁰	Var ²¹	Var ²²	Yok
Özbekistan 1992 Anayasası	Başkanlık Sistemi (Süper Başkanlık Sistemi) ²³	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
Türkmenistan 1992 Anayasası	Başkanlık Sistemi (Süper Başkanlık Sistemi) ²⁴	Var	Var ²⁵	Var ²⁶	Var ²⁷	Yok

¹⁸ Türkiye Anayasası'nda devlet başkanının meclise karşı siyasî sorumluluğu bulunmamaktadır. Ancak hesap verilebilirlik açısından ikinci döneminde seçime girecek olan görevdeki devlet başkanının halka karşı sorumlu olduğu kabul edilebilir. Yine TBMM'nin (gerçekleşmesi zor usullere bağlansa da) seçimleri yenileme yetkisi doğrultusunda devlet başkanı hakkında siyasî denetim yapması siyasî sorumluluğun bir başka boyutu olarak değerlendirilebilir. Teknik anlamda devlet başkanı hakkındaki halkın hesap verilebilirlik denetimi ve meclisin siyasî denetim yetkisi siyasî sorumluluğa yönelik bir değerlendirmeye konu edilirse bile teorik olarak devlet başkanının TBMM'ye karşı siyasî sorumluluğu yoktur.

¹⁹ Azerbaycan hükümet sistemi, Matthew S. Shugart'ın sınıflandırmasında "saf başkanlık sistemi" olarak nitelendirilmektedir. Duverger'in sınıflandırmasına göre ise yarı başkanlık sistemi görünümünde olsa da uygulamada süper başkanlık sistemidir.

²⁰ Kırgızistan Anayasası'nda cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumsuzluğunu düzenleyen herhangi bir madde bulunmamaktadır. Benimsenen hükümet sisteminde başbakanlık - bakanlar kurulu makamının kaldırılması (bakanlar kurulu cumhurbaşkanı tarafından oluşturulmaktadır), karşı-imza kuralının anayasadan çıkarılması, cumhurbaşkanının yürütmede yapacağı her türlü işlemde tek başına yetkili olması göreve ilişkin hukukî sorumluluğun varlığına yönelik gerekçelerdir. Yine anayasada cezaî sorumluluğun işletilmesine konu 73/2 maddesi aynı zamanda cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumluluğunu da kapsayacak niteliktedir. Zira yasaları ihlal eden cumhurbaşkanı hukukî sorumluluğa da konu olabilecektir. Literatürde bu hususta farklı görüşler olsa da ağırlıklı olarak (benzer durumda) kabul edilen görüş cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumluluğunun tam olduğuna yöneliktir (Gözler, 2016: 27).

²¹ Kırgızistan Anayasası'nın 73/2 maddesinde cumhurbaşkanı "Anayasa ve yasaları ihlal ettiği ve Jogorku Kenesh'in yetkilerine, yargının faaliyetlerine yasadışı müdahaleden dolayı" görevden alınabilmektedir. Yasanın yorumlanmasıyla cumhurbaşkanının kişisel suçlarında da sorumlu tutulacağı sonucuna varılmaktadır.

²² Kırgızistan Anayasası'nın 73/2 maddesi doğrultusunda yasalarda tanımlanan ve görev suçuna konu her türlü fiilden dolayı (ayırım olmaksızın) cumhurbaşkanı yargılanabilecektir.

²³ Özbekistan'da "başbakanlık organı" var olsa da yetkiler bağlamında bakıldığında benimsenen modelin otoriter bir süper başkanlık sistemi olduğu görülmektedir. Literatürde Özbekistan'ın hükümet sistemini "başbakanlık cumhurbaşkanlığı", "başkanlık - yarı başkanlık arası hibrid sistem" şeklinde de tanımlamıştır (Korkmaz, 2023: 127).

Tablo 1'e göre bağımsız Türk devletlerinin hükümet sistemleri ve devlet başkanının sorumluluğu birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Bu noktada devlet başkanının sorumluluğunu cezaî, hukukî ve siyasî yönden ayrı ayrı mukayese etmekte yarar vardır.

Bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının cezaî sorumluluğu Türkiye, Kırgızistan ve Türkmenistan'da kişisel ve görev suçu ayrımı olmaksızın bulunmakta iken Özbekistan'da devlet başkanın cezaî sorumluluğu bulunmamaktadır. Azerbaycan ve Kazakistan'da devlet başkanının kişisel suçlarından dolayı cezaî sorumluluğu bulunmakta iken görevine ilişkin suçlarında Azerbaycan'da "ağır suç işlemesi"; Kazakistan'da ise "vatana ihanet" suçu haricinde sorumsuzdur. Devlet başkanının cezaî sorumluluğu Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan Anayasalarında açıkça düzenlenmişken Kırgızistan ve Türkmenistan Anayasalarında maddenin yorumundan çıkarılmaktadır. Özbekistan Anayasası'nda ise devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

Bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanı, işlemiş olduğu suçun içeriğine göre suçlandırılabilir. Bu durumda Türkiye'de kişisel veya görev suçu ayrımı olmaksızın devlet başkanının işlemiş olduğu her türlü suç için cezaî sorumluluğa sahiptir. Anayasa'nın geniş yorumlanmasıyla benzer husus Kırgızistan ve Türkmenistan'da da geçerlidir. Kırgızistan'da devlet başkanı "Anayasa ve yasaları ihlal ettiği ve Jogorku Keneş'in yetkilerine, yargının faaliyetlerine yasadışı müdahaleden dolayı" görevinden alınabilirken, Türkmenistan'da devlet başkanı "anayasayı ve kanunları ihlal etmesi" ithamıyla güvensizlik oyuyla görevinden alınabilmektedir. Azerbaycan ve Kazakistan'da devlet başkanı kişisel suçlarından dolayı sorumlu iken, Azerbaycan'da "ağır suç işlemesi"; Kazakistan'da ise "vatana ihanet" suçu haricinde cezaî sorumsuzluğa sahiptir. Kanımızca devlet başkanının işlemiş olduğu suçlarda herhangi bir ayırım yapılmaksızın suçlandırılabilmesi/görevden azledilmesi hususuna yönelik düzenleme anlamında hukuk devleti ilkesi bağlamında Türkiye, Kırgızistan ve Türkmenistan'da yapılan düzenlemenin yerinde olduğudur. Nitekim her vatandaş gibi işlemiş olduğu suçlarında herhangi bir ayırım gözetmeksizin devlet başkanının da sorumluluğa sahip olması gereklidir. Bununla birlikte klasik başkanlık sistemlerinde görülen (göreve ilişkin suçlarda) cezaî sorumsuzluk haline uygun düzenlemeler ise Azerbaycan ve Kazakistan'da görülmektedir. Sistemin etkin ve verimli bir şekilde işlemesi açısından gerekli olduğu değerlendirilen bu düzenlemeye göre başkan genel anlamda sorumsuzdur. Ancak bu düzenlemede irdelenmesi gereken husus Azerbaycan Anayasası'ndaki düzenlemedir. İlgili

²⁴ Türkmenistan Anayasası'nın 1. maddesinde ülkenin başkanlık sistemiyle yönetileceği düzenlenmiştir. Ancak uygulamada demokratik başkanlık sisteminden çok uzak bir şekilde otoriter yürütmenin yasama ve yargı üzerinde tartışmasız en yetkili erk olarak görüldüğü bir süper başkanlık sistemi bulunmaktadır.

²⁵ Türkmenistan Anayasası'nda cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumsuzluğunu düzenleyen herhangi bir madde bulunmamaktadır. Benimsenen hükümet sisteminde yürütmede tek başına başkanın yetkili olması, göreve ilişkin hukukî sorumluluğun varlığına yönelik gerektirir. Ayrıca anayasada "güvensizlik ithamı"na konu 75/2 maddesi cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumluluğunu kapsayacak niteliktedir. Zira yasaları ihlal eden cumhurbaşkanı hukukî sorumluluğuna konu olabilecektir. Literatürde bu hususta farklı görüşler olsa da ağırlıklı olarak (benzer durumda) kabul edilen görüş cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukukî sorumluluğunun tam olduğuna yöneliktir (Gözler, 2016: 27).

²⁶ Türkmenistan Anayasası'nın 75/2 maddesinde cumhurbaşkanı "anayasayı ve kanunları ihlal etmesi" ithamıyla güvensizlik oyuyla görevinden azledilebilmektedir. Yasanın yorumlanmasıyla cumhurbaşkanının kişisel suçlarında da sorumlu tutulacağı sonucuna varılmaktadır.

²⁷ Türkmenistan Anayasası'nın 75/2 maddesi uyarınca cumhurbaşkanı, yasalarda tanımlanan ve görev suçuna konu her türlü fiilden dolayı görevinden alınabilecek ve daha sonrasında yargılanabilecektir. Dolayısıyla anayasada geçen düzenleme cumhurbaşkanının cezaî sorumluluğunda görevine ilişkin suçlarında ayırım olmaksızın sorumlu olduğunu göstermektedir.

Anayasa’da cumhurbaşkanının suçlandırılması için aranan “*ağır suç işlemesi*” kavramı oldukça geniş yorumlanabilecek bir suç tanımıdır. Zira suçlandırma müessesesinin geniş yorumuyla her türlü eylem ağır suç kapsamına girebilecektir. Özbekistan Anayasası’nda ise devlet başkanının görevinden azline veyahut suçlandırılmasına yönelik herhangi bir düzenlemenin olmaması anayasalı devletin bir sonucudur. Anayasal devlet görünümünden uzak bir görüntü çizen Özbekistan Anayasası devlet başkanını adeta kutsallaştırmıştır.

Bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanı hakkında suçlandırma mekanizmasının işletilebilmesi için farklı usuller belirlenmiştir. Türkiye’de devlet başkanının suçlandırılabilmesi için TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğunun vereceği önerge ile soruşturma açılması talebi meclis üye tam sayısının beşte üçünün (360) oyuyla kabul edildiği takdirde mümkündür. Soruşturma talebinin kabulüyle birlikte yapılacak soruşturma süreci sonunda meclis üye tam sayısının üçte ikisinin (400) oyuyla devlet başkanı yargılanmak üzere Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi’ne sevk edilebilecektir. Azerbaycan’da ise devlet başkanı ağır bir suç işlediği takdirde diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak bir yargı organının girişimi ve süreç sonundaki son kararıyla suçlandırılabilir. Buna göre Azerbaycan Anayasa Mahkemesi, Âli Mahkemesi’nin görüşünü alarak devlet başkanı hakkında Milli Meclis’e suçlandırma önergesi sunmaktadır. Yine diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak devlet başkanı hakkında verilen önergeyi meclisin kabul karar sayısı sayıyla sabitlenmiş; en az 95 milletvekilinin kabul oyu aranmıştır. Dolayısıyla genel düzenlemelerin aksine Azerbaycan Anayasası karar yeter sayısı için oran vermek yerine kat’i bir sayı öngörmüştür. Yine diğer anayasalardan farklı olarak son karar yetkisi meclisin kararını onaylayacak olan Anayasa Mahkemesi’ne verilmiştir.

Kazakistan’da devlet başkanı “*vatana ihanet*” suçunu işlediği takdirde aslı suçlandırma yetkisi parlamentoya aittir. Ancak suçlandırma sürecinde Kazakistan Yüksek Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi de tali yetkili kılınmıştır. İki meclisli bir yapıya sahip olan Kazakistan Parlamentosu’nda meclisin üçte birinin (33) talebi üzerine meclisin üye tam sayısının salt çoğunluğunun (50) kararı ile soruşturma açılabilir. Soruşturmayı yürütme yetkisi ise senatoya aittir. Senato üye tam sayısının salt çoğunluğu (25) ile senato dairelerine sunulan karar sonrası Kazakistan Yüksek Mahkemesi (geçerlilik değerlendirmesi) ve Anayasa Mahkemesi’nin (usule uygunluk incelemesi) görüşleri sonrasında parlamento dairelerinin ortak toplantısında, her bir daire milletvekillerinin toplam oy sayısının en az dörtte üçünün çoğunluğuyla devlet başkanı görevinden alınmaktadır. Kazakistan’da suçlandırma müessesesi usule ilişkin şartların zorluğu açısından Azerbaycan’ın da önüne geçmektedir. Nitekim suçlandırmanın karara bağlanması için zor usullerin öngörülmesinin yanı sıra suçlandırma sürecinde Kazakistan Meclisi, Kazakistan Senatosu, Kazakistan Yüksek Mahkemesi ve Kazakistan Anayasa Mahkemesi yetkilendirilmiştir. Türkiye’de suçlandırma yetkisi tek başına TBMM’ye aitken Kazakistan’da dört ayrı kuruma verilmiştir. Bu durumda Kazakistan’da devlet başkanını suçlandırmak sadece bir anayasa maddesinden ibaret kalmakta pratikte imkânsız gözükmektedir.

Kırgızistan’da devlet başkanını suçlandırma süreci Kazakistan Anayasası’na benzer şekilde düzenlenmiştir. Kırgızistan Meclisi *Jogorku Keneş’in* toplam milletvekili sayısının en az yarısının (45) vereceği önerge sonrası Genel Savcılık ve Anayasa Mahkemesi’nin katkısıyla oluşturulan özel bir komisyonun raporuyla birlikte *Jogorku Keneş* toplam milletvekili sayısının üçte ikisinin (60) oyuyla cumhurbaşkanı hakkında suçlama kararı alınabilmekte; alınan karar başsavcı (suçlamaya konu eylemde suç unsuru olup olmadığına dair kanaati) ve Anayasa

Mahkemesi'nin (suçlama usulüne ilişkin kanaati) onayı sonrası geçerlilik kazanmaktadır. Kırgızistan Anayasası'ndaki düzenlemede devlet başkanının görevinden alınmasına ilişkin süreç suçlandırma usulündeki oranların yüksekliği açısından Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ile benzerlik gösterirken suçlandırma sürecinde meclis harici kurumlarında yetkili olması açısından Türkiye'den; Anayasa Mahkemesi'nin yanı sıra Genel Savcılığın da yetkilendirilmiş olması açısından Azerbaycan'dan farklılaşmaktadır. Kazakistan Anayasası'nda devlet başkanının görevden alınması süreciyle ise benzerlik göstermektedir. Görevden almaya ilişkin oylama oranları değişse de her iki ülkenin suçlandırma süreci benzer şekilde ilerlemektedir. Bu durumda Kazakistan'da olduğu gibi Kırgızistan'da da devlet başkanını suçlandırmak sadece anayasal bir düzenlemeden ibarettir.

Özbekistan'da devlet başkanının cezaî sorumluluğuna ilişkin diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak herhangi bir düzenlemeye gidilmemiştir. Bu durumda diğer ülkelerden farklı olarak Özbekistan'da devlet başkanı cezaî sorumluluk bağlamında mutlak sorumsuzdur. Türkmenistan'da ise diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak devlet başkanı hakkında suçlandırma müessesesi yerine "güvensizlik süreci" işletilebilmektedir. Kıyasen bir değerlendirme yapıldığı takdirde Türkmenistan'da devlet başkanı hakkında "anayasayı veya kanunları ihlal ettiği" takdirde meclisin üye tam sayısının en az üçte ikisinin (en az 84) önergesi sonrası yine meclisin üye tam sayısının en az dörtte üçünün (en az 94) kararıyla güvensizlik ithamında bulunulabilmektedir. Ancak bu itham referandumla halkın onayına da sunulmaktadır. Türkmenistan'da devlet başkanını görevden alma hususunda meclisle birlikte halk yetkilendirilmiştir. Türkiye ile benzer olup Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'dan farklı olarak güvensizlik ithamı sürecinde tek başına meclis yetkilidir. Alınan güvensizlik ithamı kararının halkın doğrudan müdahil olduğu bir referandumla onaylanması ise diğer bağımsız Türk devletlerinden başlı başına farklılaşan bir düzenlemedir. Bununla birlikte "devlet başkanının görevden alınma sürecindeki yetkili kurumlar" yönüyle bir değerlendirme yapıldığında nispeten Türkmenistan'ın daha kolay bir mekanizma öngördüğü söylenebilir.

Suçlandırma mekanizmasının işletilmesi (öngörülen usuller, kabul oranları, yetkili kurumlar) bağlamında genel bir değerlendirme yapıldığında Türkiye'nin diğer bağımsız Türk devletlerine göre daha kolay bir mekanizma öngördüğünü söylemek mümkündür. Yine klasik başkanlık sisteminin uygulandığı ABD'deki suçlandırma (*impeachment*) usulünde olduğu üzere süreçte tek başına parlamento yetkili kılınmış; ABD'den farklı olarak yargılama makamı olarak parlamento yerine Anayasa Mahkemesi belirlenmiştir. Oysa diğer bağımsız Türk devletlerinde suçlandırma müessesesi Türkiye'ye göre (yetkili kurumlar bağlamında) daha zor şartlara bağlanmış, sürecin işleyişinde klasik başkanlık sisteminde görülmeyen (mahkeme, halk gibi) kurumlar yetkilendirilmiştir.

Bağımsız Türk devletlerinde suçlandırma müessesesinin süresine ilişkin farklı düzenlemelere yer verildiği görülmektedir. Türkmenistan'da devlet başkanı hakkında suçlandırma müessesesinin işletilmesinde herhangi bir süre kısıtı öngörülmemişken, Türkiye'de meclisin başlattığı süreçte herhangi bir süre kısıtı öngörülmemiş ancak Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'ne sevk edilen devlet başkanının yargılama sürecinin (ek süreyle birlikte) en fazla 6 ay içinde bitirileceği şeklinde bir düzenlemeye gidilmiştir. Azerbaycan ve Kazakistan'da 2 ay, Kırgızistan'da ise 3 ay içerisinde devlet başkanı hakkındaki suçlandırmanın sonuçlandırılması gerekmektedir. Aksi durumda devlet başkanı hakkında yöneltilen suçlama reddedilmiş sayılmaktadır. Kanımızca Türkmenistan'da bu anlamda kısa bir süre kısıtı

öngörülmemesi yerinde bir düzenleme olmakla birlikte herhangi bir süreye yer verilmemesi de siyasî krize yol açabilecek nitelikte bir süreci doğuracağından olumsuz bir düzenlemedir. Türkiye’de verilen 3’er aylık toplamda 6 aylık yargılama süresi ise (siyasal sistemin olağan şekilde işleminin yanı sıra devlet başkanının meşrûyetinin tartışma konusu olmasının önüne geçilmesi gibi sebepler bağlamında) yeterli bir süre olarak değerlendirilebilir. Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan’da devlet başkanının suçlandırılmasında vatana ihanet, anayasayı ihlal gibi suçların işlendiği iddiasına ilişkin suçlandırma sürecine 2-3 aylık bir süre kısıtı öngörülmesi ise suçların ağırlığı ve önemi sebebiyle oldukça kısadır. Bu doğrultuda Türkiye’deki uygulamaya benzer bir şekilde 6 aylık bir süre öngörülmesi yerinde bir düzenleme olacaktır.

Bağımsız Türk devletlerinde suçlandırma müessesesinde devlet başkanını yargılayacak makamda farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye’de devlet başkanı meclis tarafından suçlandırma kararı sonrasında yargılanmak üzere Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi’ne sevk edilirken Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan’da devlet başkanı görevden alınmakta ve genel mahkemelerde yargılanmaktadır. Türkiye’de hakkında bir suç işlediği iddiasıyla suçlandırma kararı alınan devlet başkanının hangi makam tarafından yargılanacağı Anayasa da açıkça düzenlenmiştir. Diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak Türkiye’de devlet başkanını yargılayacak olan Anayasa Mahkemesi üyelerinin belirleyici bir kısmının devlet başkanı tarafından atanmasına dönük eleştirilerimiz bulunsada diğer Türk devletleri anayasalarında görevden alınan devlet başkanını yargılayacak makam noktasında spesifik bir düzenlemeye yer verilmediğinden karşılaştırma yapılmamıştır.

Bağımsız Türk devletlerinde suçlandırma müessesesi başlatıldığında devlet başkanının geçici olarak görevden el çektirileceğine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Kanımızca Türkiye haricindeki bağımsız Türk devletlerinde verilen suçlandırma önergesinin kabul edilip soruşturmanın açıldığı; Türkiye’de ise devlet başkanı yargılanmak üzere (Yüce Divan sıfatıyla) Anayasa Mahkemesi’ne sevk edildiği anda cumhurbaşkanlığına vekalet etmek üzere bir başka makamın yetkilendirilmesi yerinde bir düzenleme olabilecektir.

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan’da devlet başkanı hakkında suçlandırma müessesesi başlatıldığında/soruşturma açıldığında, devlet başkanının meclisi feshedemeyeceğine dair bir düzenleme yer almamaktadır. Diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak Türkiye Anayasası’nda yapılan yerinde bir düzenleme ile *“cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılmasına karar verildiği takdirde, cumhurbaşkanı tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilemeyeceği”* açıkça düzenlenmiştir. Bu düzenleme sayesinde meclisin önemli bir kabul oyu oranıyla hakkında soruşturma açılmasına karar verilen cumhurbaşkanı, soruşturma karara bağlanmadan meclisi feshedemeyecek ve bu sayede soruşturmayı sonuçsuz bırakamayacaktır.

Bağımsız Türk devletlerinde suçlandırma müessesesi sürecini başlatan milletvekillerinin suçlandırmanın sonucuna göre görevde kalıp kalmayacağına yönelik farklı düzenlemelere gidilmiştir. Devlet başkanı hakkında Türkiye, Kırgızistan ve Türkmenistan’da suçlandırma talebinde bulunan milletvekillerinin görevlerinin sona ereceğine ilişkin olumsuz bir düzenleme yer almamaktadır. Azerbaycan’da suçlandırma girişiminde Anayasa Mahkemesi yetkili olup, suçlandırmanın reddi halinde Anayasa Mahkemesi başkan ve üyelerinin görevlerinin sona ereceğine dair herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Kazakistan’da ise diğer bağımsız Türk devletlerinden farklı olarak devlet başkanına yöneltilen suçlamanın reddi halinde suçlandırmayı başlatan milletvekillerinin görevleri sona ermektedir. Kazakistan Anayasası’nda

yapılan bu düzenleme milletvekillerine adeta “aba altından sopa gösterme” deyimine eşdeğer niteliktedir. Zira milletvekilleri üzerinde suçlandırma hususuna ilişkin bir sürecin başlatılamamasında anılan düzenlemenin yarattığı baskının olma olasılığı yüksektir.

Bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının hukukî sorumluluğunda benimsenen hükümet sisteminin yanı sıra uygulamada sistemin nasıl işlediği hususu da önem arz etmektedir. Nitekim parlamenter sistem örneğinde devlet başkanının göreve ilişkin tek başına yaptığı işlemler hariç olmak üzere tüm işlemler karşı-imza kuralı doğrultusunda başbakan ve bakanlar tarafından imzalanmakta ve bu işlemlerden doğan hukukî sorumluluk başbakan ve ilgili bakana geçmektedir. Ancak başkanlık sisteminde yürütmenin başı ve icracı makamı olan devlet başkanı tüm işlemleri tek başına yapmakta; karşı-imza kuralı ise bulunmamaktadır. Bu doğrultuda bağımsız Türk devletlerinin hükümet sistemlerinin ağırlıklı olarak başkanlık sistemi temelinde şekillendiğinden hareketle göreve ilişkin hukukî sorumluluğun düzenlenmesi gerekmektedir. Oysa Türkiye, Kırgızistan ve Türkmenistan’da devlet başkanının göreve ilişkin hukukî sorumluluğunun (Anayasa’nın yorumuyla) var olduğu görülürken; Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan Anayasası’nda devlet başkanının hukukî sorumluluğunu düzenleyen bir madde olmadığı gibi mantıksal düşünüş yöntemleriyle muhakeme edilip çıkarılacak bir düzenleme de yer almamaktadır. Türkiye’de devlet başkanının her türlü iş ve eylemi; Kırgızistan Anayasası’nda devlet başkanının “*anayasa ve yasaları ihlal ettiği ve Jogorku Keneş’in yetkilerine, yargının faaliyetlerine yasadışı müdahale etme*”si; Türkmenistan Anayasası’nda ise devlet başkanının “*anayasayı ve kanunları ihlal etme*”si durumunda sorumlu olduğundan hareketle hukukî sorumluluğunun da var olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim mevzuatta amir olan hükümlerin ihlaliyle hukukî sorumluluk doğacaktır. Azerbaycan Anayasası’nda devlet başkanı “*ağır suç*” işlemesi; Kazakistan Anayasası’nda devlet başkanı “*vatana ihanet*” suçu haricinde sorumsuz kılınmıştır. İlgili düzenlemelerin yorumu ve Anayasa’nın geneli çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında Azerbaycan ve Kazakistan’da devlet başkanının göreve ilişkin hukukî sorumluluğunun bulunmadığı görülmektedir. Özbekistan Anayasası’nda devlet başkanının cezaî sorumluluğunu doğuracak nitelikte bir düzenleme olmadığı gibi aynı zamanda hukukî sorumluluğunu doğuracak bir düzenlemeye de rastlanmamaktadır.

Hukukî sorumluluğunun kişisel iş ve eylemlerden dolayı değerlendirilmesi yapıldığında Türkiye’de devlet başkanının kişisel veya göreve ilişkin ayrım olmaksızın tüm iş ve eylemlerinden dolayı sorumlu olduğu görülmektedir. Yine Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan’da devlet başkanının kişisel iş ve eylemlerinden doğan hukukî sorumluluğu bulunmaktadır. Ancak Özbekistan Anayasası’nda mutlak dokunulmaz kılınan ve anayasal düzenleme (AY. m. 107/2) ile güvence altına alınan devlet başkanının göreve ilişkin sorumsuzluğunun yanı sıra kişisel iş ve eylemlerinde de sorumsuz olduğu değerlendirilmektedir. Monarşilerde yer alan “*kral kötülük yapmaz*” anlayışıyla paralel nitelikte olan bu düzenleme ile Özbekistan devlet başkanı hukukî anlamda sorumsuz kılınmış adeta egemenliğin kaynağı olarak konumlandırılmıştır. Bu husus “*yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi*” açısından değerlendirildiğinde olağanüstü yetkilerine karşı sorumsuz kılınan bir devlet başkanlığı makamının öngörüldüğünü göstermektedir. Kısacası bu düzenleme demokratik yönetim anlayışına oldukça uzaktır.

Bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının siyasî sorumluluğunda genel bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Benimsenen hükümet sistemlerinin mantığına uygun olacak şekilde devlet başkanının siyasî sorumluluğu bulunmamaktadır. Nitekim yasama ve yürütme birbirinden

doğmamakta; başkan ve parlamento ayrı yapılan seçimlerle doğrudan halk tarafından seçilmekte; başkan seçimler sonrası yasama organının güvenoyuna ihtiyaç duymamaktadır. Bir başka ifadeyle bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanı görevinden kaynaklı yapmış olduğu iş ve eylemlerinde hatalı olsa da, halk veya parlamento tarafından hakkında olumsuz bir politika izlense de seçildiği süre boyunca görevinden azledilemeyeceği gibi düşürülmesi de olanaksızdır. Ancak hesap verme yükümlülüğü bağlamında devlet başkanlarının halka karşı siyasî sorumluluğunun bulunduğunu belirtmek mümkündür. Nitekim ikinci seçimlerde devlet başkanının tekrar seçilmeme olasılığı bulunmaktadır. Ancak her durumda halkın (seçimler haricinde) devlet başkanını görevden alma imkânı bulunmamaktadır.

5. Sonuç

Bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının cezaî sorumluluğuna ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında, suçlandırma usulünün demokratikliği yönünden Türkmenistan; suçlandırmanın başlatılması ve sonuçlandırılması açısından Kırgızistan; suçlandırma müessesinin klasik başkanlık sistemine benzerliği hususunda ise Türkiye olumlu anlamda öne çıkmaktadır. Türkmenistan'ın devlet başkanının suçlandırılmasında demokratiklik çerçevesinde öne çıkmasının gerekçesi halkın seçtiği milletvekillerinin başlattığı görevden azil süreci sonucunda çıkacak olan güvensizlik ithamının yine halkın doğrudan katılımıyla yapılan referandumda kabul edilip edilmeyeceğine karar verilmesidir. Bu yönüyle devlet başkanının görevden alınmasında genel olarak halk mukteldir. Suçlandırmanın başlatılması ve sonuçlandırılması açısından Kırgızistan'ın öne çıkmasının gerekçesi devlet başkanlığı seçimleriyle parlamento seçimlerinin farklı tarihlerde yapılmasıdır. Zira değişik tarihlerde yapılacak seçimlerle birlikte devlet başkanı ile farklı siyasî eğilimde olan kişilerin vekil seçilmesi suçlandırmanın başlatılması/sonuçlandırılması açısından daha olası bir düzenlemedir. Türkiye'nin klasik başkanlık sistemine göre benzerlik açısından öne çıkmasının gerekçesi ise suçlandırma usulü ve yargılamaya ilişkindir. ABD başkanlık sisteminde devlet başkanı parlamento tarafından suçlandırılıp yine parlamento (senato) tarafından yargılanmaktadır. Türkiye'de, ABD'ye benzer şekilde meclis tarafından suçlandırılan devlet başkanı yargılanmak üzere Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'ne sevk edilmektedir. Bu durumda yargılama makamları farklı olsa da ortak nokta suçlandırılan devlet başkanının yargılanması sonucunda görevden alınabilecek olmasıdır.

Demokratik gelişmişlik bağlamında bağımsız Türk devletleri içinde Türkiye, 100 yıllık tarihinde birçok darbe, darbe girişimi, post modern darbe gibi anti demokratik girişimlere maruz kalsa da (günümüz açısından değerlendirildiğinde) bağımsız Türk devletleri içinde en ileri demokrasi örneğini gösteren ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Demokratik anlamda yerleşmiş kurumlarının yanı sıra halkın elde ettiği demokratik birikim düzeyi ile diğer bağımsız Türk devletlerinden ayrılmaktadır. Yeni anayasası ile uygulamadaki görünümü henüz geçiş aşamasında olan Kırgızistan ile Türkiye haricinde kalan bağımsız Türk devletlerinde "anayasalı devlet" görünümü devam etmektedir. Bunun bir sonucu olarak bahse konu ülkelerde (Özbekistan hariç) her ne kadar devlet başkanının sorumluluğu düzenlenmiş ise de bu sorumluluk sadece Anayasa'da yer alan bir düzenlemeden ibaret görünmektedir. Nitekim hâkim otoriter rejim anlayışından kaynaklı olarak devlet başkanının sorumluluğunu (özellikle cezaî anlamda) işletmek neredeyse imkânsızdır.

Bağımsız Türk devletlerinde hâkim olan otoriter rejimin yapılacak anayasal düzenlemelerle yerini tam anlamıyla demokratik bir yönetim anlayışına bırakması gerekmektedir. Bu bağlamda yasamanın denge-denetim araçlarıyla yetkilendirildiği, devlet başkanının

otoriterliğini doğuran yetkilerinin yasamaya devredildiği, yargı üzerinde kurulan hegemonyanın sona erdirilip teorik olmaktan öte pratikte de bağımsız ve tarafsız mahkemelerin tesis edildiği bir yönetim anlayışıyla Sovyetler Birliği sonrası bağımsız Türk devletleri müreffeh bir siyasal yapıya kavuşabilecektir. Tam anlamıyla demokratikleşmiş bir siyasal yapı içerisinde de devlet başkanının sorumluluğu mekanizması sadece teoride değil aynı zamanda pratikte de uygulanabilir bir müessese olarak işlev görecektir.

Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında bağımsız Türk devletlerinde yapılabilecek anayasal değişikliklere dair öneriler hususunda öncelikli olarak başkanlık sisteminin temel alındığı ABD hükümet modeli çerçevesinde bir düzenlemeye gidilebileceği yönündedir. Devlet başkanı hakkında cezaî sorumluluk müessesesinin işletilmesinde meclislerde aranan nitelikli çoğunluk yerine (ABD’de devlet başkanı hakkında suçlandırma ‘impeachment’ müessesesinin başlatılmasında Temsilciler Meclisi’nin salt çoğunluk kararının gerekliliği gibi) meclisin salt çoğunluğunun vereceği bir önergeyle soruşturmanın açılması yönündedir. Soruşturma sonucunda verilecek ceza gerek yargı makamında gerekse mecliste 2/3 yahut 3/5 gibi nitelikli çoğunluk oyuyla verilebilir. Bununla birlikte devlet başkanı hakkında cezaî tatbikat başlatıldığında soruşturmanın devlet başkanı tarafından akamete uğratılmaması için karar verici mercii yargı makamı ise devlet başkanı tarafından ilgili yargı merciiin üyeleri üzerinde tasarruf yetkisi kaldırılmalıdır. Nitekim etkin/tarafsız bir yargı mekanizmasının işletilmesi ancak bu sayede mümkün olabilecektir. Devlet başkanı hakkında cezaî sorumluluğa ilişkin açılan soruşturmada karar mercii yargı makamı olmalıdır. Zira soruşturmaya dair verilecek kararın alanında uzman olan yargıçlar tarafından verilmesi tatbikatın hukukî niteliğini artıracaktır. Örneğin Azerbaycan Anayasası’nda cumhurbaşkanı hakkında cezaî sorumluluk mekanizmasına ilişkin (üyeleri cumhurbaşkanının önerisiyle Milli Meclis tarafından atanan) Anayasa Mahkemesi’nin cezaî tatbikatı başlatması yerine doğrudan meclisin yetkilendirilmesi daha uygun bir düzenleme olacaktır. Kazakistan’da cumhurbaşkanı hakkında yöneltilen suçlamanın herhangi bir aşamada reddedilmesi durumunda, suçlamanın başlatılmasına yönelik oy kullanan milletvekillerinin yetkilerinin sona ereceğine yönelik düzenleme Anayasa’dan çıkartılmalıdır. Klasik başkanlık sisteminde olan ve milletvekillerinin suçlandırmanın sonucuna bakılmaksızın korunduğu düzenlemelerin Anayasa’da yer alması ideal hukuk açısından da yerinde olacak; cumhurbaşkanının suçlandırılmasında oluşabilecek çekinceler giderilecek ve etkin bir soruşturma yürütülebilecektir. Kırgızistan’da ise cumhurbaşkanı hakkında alınan suçlama kararının uygulamaya konulmasında Başsavcının kanaati ve Anayasa Mahkemesi’nin usule ilişkin denetimi yerine meclisin aldığı kararın doğrudan uygulanması daha reformist bir yapısal düzenleme olacaktır. Bu sayede yasamanın yürütme üzerinde sahip olduğu denge & denetim mekanizmaları korunabilecektir.

Nihaî olarak söylenebilir ki bağımsız Türk devletlerinde devlet başkanının sorumluluğu ele alındığında farklı ülkelerin değişik gelişmişlik seviyelerinde olduğu görülmektedir. Bu konuda müstakil incelemeler artırılabilir. Lâkin ele alınan ülkelerin tümünde hesap verilebilirlik açısından anayasal gelişmeye ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Ağır, O. ve Sayın, M. (2019). "Kazakistan ve Kırgızistan Siyasal Sistemlerinin Karşılaştırılması". Karamanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(1), 23-41.
- Akbay, M. ve Lütem, İ. (1956). Amerika Birleşik Devletleri Anayasası. Ankara: Doğu Ltd. O. Matbaası.
- Al-Bassam, K. (1997). "The Evolution of Authoritarianism in Turkmenistan". Demokratizatsiya, 5(3), 386-405.
- Alkan, H. (2011). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan). Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları.
- Alkan, H. (2012). "Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci: Geçen Yirmi Yılın Bir Bilançosu". Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, (61), 1-30.
- Alkan, H. (2013). "Karşılaştırmalı Başkanlık Sistemleri: Latin Amerika ve Sovyet Sonrası Örnekler Üzerine Bir İnceleme". Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı, (51), 779-789.
- Alkan, H. ve Eroğlu, M. (2011). "Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Partiler Kazakistan ve Özbekistan Siyasal Parti Sistemleri Karşılaştırmalı Bir Analiz". Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, 6(12), 68-87.
- Aybudak, U. (2017). "Modern Devlet Bağlamında Ortaya Çıkan Egemenlik Kavramı ve Egemenliğin Dönüşümü". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(54), 226-237.
- Bolat, M. E. ve Hatipoğlu, M. (2021). "Vesayetçi Parlamentarizmden Yarı Başkanlık Sistemine: Yetki ve Sorumlulukta Paralellik İlkesi Açısından Bir Değerlendirme". Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(2), 319-359.
- Caner, Z. (2013). "Parlamentar Sistem İle Başkanlık Sisteminin Analizi ve Başkanlık Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği". Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (30. Yıl Armağanı), 21(1), 183-206.
- Diamond, L. (2002). "Elections Without Democracy Thinking about Hybrid Regimes". Journal of Democracy, 7(2), 21-35.
- Doğan, İ. (2017). "Türk Tipi Başkanlık Modeli Bağlamında 2017 Anayasa Değişikliğinin İrdelenmesi". Dört Kitada Başkanlık Sistemi (Ülke Örnekleriyle Hukukun Üstünlüğü, İnsan Hakları ve Demokrasi). (Ed. İ. Doğan - S. Ünver), Ankara: Astana Yayınları.
- Duverger, M. (1992). "A New Political System Model: Semi-Presidential Government", Parliamentary Versus Presidential Government. (Ed. A. Lijphart). London: Oxford University Press.
- Erdogan, M. (2016). Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset. 9. Baskı, Ankara: Hukuk Yayınları.
- Eren, K. (2012). "Bağımsız Devletler Topluluğu İçinde Türk Cumhuriyetleri". Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 1(1), 43-73.
- Ergül, O. ve Abdullayev, C. (1998). "Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 47(1), 221-278.
- Gedik, Ö. ve Serdaliyeva, A. (2017). "10.03.2017 Tarihli ve E 51-VI 3PK Sayılı Kanunla 1995 Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nda Yapılan Değişikliklerin Yasama ve Yürütme Organları Çerçevesinde İncelenmesi". Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(1-2), 1-42.
- Gönenç, L. (1998). "Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 47(1), 185-220.
- Gözler, K. (2016). Devlet Başkanları Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2019). Türk Anayasa Hukuku. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gül, A. (2017). "Milletin Özne Olduğu Sistem: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi". Yeni Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı, (94), 129-159.

- Güler, N. (2001). "Geçiş Sürecinde Türkmenistan'ın Siyasi Yapısı: Türkmenbaşı Modeli". *Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel*, 7(2), 97-110.
- Güneş, H. (2011). "Başkanlık, Parlamentarizm ve Yerel Ağlar: Özbek ve Kırgız Siyasal Sistemlerinin Yeniden Düzenlenmesi". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (45), 23-43.
<http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/pdf/anayasadegisikligikanunteklifi.pdf>, (Erişim tarihi: 09.12.2023).
- <http://www.kenesh.kg/ru/article/show/31/konstitutsiya-kirgizskoy-respubliki>, (Erişim tarihi: 20.12.2023).
- <https://hukukbook.com/ozbekistan-cumhuriyeti-anayasasi/>, (Erişim tarihi: 23.12.2023).
- <https://hukukbook.com/turkmenistan-anayasasi/>, (Erişim tarihi: 24.12.2023).
- https://legislationline.org/sites/default/files/documents/fe/Turkmenistan_Constitution_am2016_en.pdf, (Erişim tarihi: 24.12.2023).
- https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1017178&pos=878;-26#pos=878;-26, (Erişim tarihi: 16.12.2023).
- <https://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-aleskerli.htm>, (Erişim tarihi: 13.12.2023).
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39736516>, (Erişim tarihi: 16.04.2021).
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>, (Erişim tarihi: 10.12.2023).
- Karatepe, Ş., Alkan, H., Atar, Y., Bingöl, Y. ve Durgun, G. B. (2017). "Sorularla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi". *Yeni Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı*, (94), 209-234.
- Kavuncu, A. Ç. (2015). "İç Politika", *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Yıllığı 2013*. (Ed. M. T. Demirtepe ve M. Yılmaz). Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık.
- Kılıç, A. (2016). "Siyasi Sorumluluk Kurumunun Hükümet Sistemleri Açısından Değerlendirilmesi". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (8), 269-299.
- Kecic, L. (2007). "The World In 2007 The Economist Intelligence Unit's Index Of Democracy". https://www.economist.com/media/pdf/democracy_index_2007_v3.pdf, (Erişim tarihi: 25.12.2023).
- Keskinsoy Ö. ve Kaya, S. B. (2021). "Hukuk Devletinin Kanun Devletine Anayasal Devletin Anayasalı Devlete Evrilmesi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 70(3), 1147-1206.
- Korkmaz, T. (2023). "Türk Dünyasında Hükümet Sistemlerinin Evrimi". *Bağımsızlığın 30. Yılında Türk Dünyası Analizleri*. (Ed. K. Şahin - S. Kol). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Korucu, S. (2017). "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanının Siyasî, Hukukî ve Cezaî Sorumluluğu". *Yeni Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı*, (94), 555-560.
- Miş, N. ve Duran, B. (2017). *Türkiye'de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi*, İstanbul: SETA Yayınları.
- Özbudun, E. (2019). *Anayasalcılık ve Demokrasi*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özçelik, Selçuk A. (1982). *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri Umumi Esaslar*. C. 1, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Sartori, G. (1962). "Constitutionalism: A Preliminary Discussion". *The American Political Science Review*, 56(4), 853-864.
- Shugart M.S. ve Mainwaring, S. (1997). "Presidentialism and Democracy in Latin America: Rethinking the Terms of the Debate". *Presidentialism and Democracy in Latin America*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Shugart, M. S. ve Carey, J. M. (1992). *Presidents and Assemblies-Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shugart, M.S. (1996). "Executive-Legislative Relations in Post-Communist Europe". *Transition*, (13), 6-11.

Süleymanlı, E. (2019). "Bağımsızlıktan Sonraki Dönemekte Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Demokrasi Kültürü: Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Dönüşümün Etkileri". *Sosyologca*, 19(17), 164-176.

Tayfur, N. A. (2021). "Kırgızistan'da Yeni Yönetim Şeklini Öngören Anayasa Değişikliği İçin Yarın Referandum Yapılacak". <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistanda-yeni-yonetim-seklini-ongoren-anayasa-degisikligi-icin-yarin-referandum-yapilacak/2204238>, (18.12.2023).

Tiryakioğlu, F. (2017). "Türkmenistan'da Başkanlık Sistemi ve İnsan Hakları". Dört Kıtada Başkanlık Sistemi (Ülke Örnekleriyle Hukukun Üstünlüğü, İnsan Hakları ve Demokrasi), (Ed. İ. Doğan ve S. Ünver), Ankara: Astana Yayınları.

Tunç, H., Bilir, F. ve Yavuz, B. (2015). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Yüce, M. (2022). *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İle İlişkiler*. İstanbul: SETA Yayınları.

Extended Summary

Comparison of the Responsibility of the Head of State in Independent Turkic States

The state, which is the source of the institutionalisation and orderly life of societies, is primarily responsible for protecting the common interests of the society in which it exists. It is possible for the state to fulfill its responsibility and to be a state of law through the determination of laws. In this context, one of the results of the government system determined by laws is the limitation of state power. The responsibility of the head of state, who is considered as the head of state power, also ensures accountability.

When the system adopted in the independent Turkic states other than Turkey is analysed in terms of the separation of powers, it is seen that a system of government is adopted in which the executive is more powerful than the legislature and the judiciary. This situation results in the weakness of the legislature vis-à-vis the executive in terms of accountability. The check and balance system, which is the prominent check and balance mechanism of the presidential system, becomes dysfunctional; a structure emerges in which the head of state has a monopoly in the executive. From this point of view, the fact that the executive has a dominant and (at some point) uncontrolled power within the balance of separation of powers in the independent Turkic states other than Turkey is seen as the source of authoritarian governments. In a nutshell, in Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkmenistan, the political system has been shaped within the framework of a model determined within the framework of soft-delegated separation of powers, and a mixed political regime with authoritarian-democratic institutions has emerged.

Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkmenistan continued to be the remnants of Soviet rule for many years. With the liberalising world, the evolution of the understanding of governance from authoritarian governments to state governments where the people are truly sovereign has been partially reflected in the governance policies of the relevant countries today. In addition to the crises caused by the post-Soviet economic crisis, the pressure on the transition to reformist governance in the world public opinion and the demands of the people for democratic governance have made constitutional arrangements obligatory in the independent Turkic states.

In the constitutions of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Turkmenistan and Turkey, another independent Turkic state that gained its independence with the dissolution of the Soviet Union, the responsibility of the head of state is regulated within the framework of the government system to which it belongs. The responsibility of the head of state differs from criminal, legal and political aspects in the government systems determined by the constitutions of the independent Turkic states.

The constitutional and administrative analyses of the independent Turkic states other than Turkey (in terms of the present day) reveal that an authoritarian approach to governance is dominant. These countries, which are far from the appearance of a 'constitutional state' in general, are more like 'states with constitutions'. Therefore, the responsibility of the head of state in the independent Turkic states other than Turkey is far from being applicable in practice. However, although there is an authoritarian understanding of government in these countries, the responsibility of the head of state is regulated by the constitution in criminal, legal and political terms. The responsibility of the head of state, which is constitutionally regulated in the system, is subject to very difficult procedures. The applicability of the impeachment procedure, which is the subject of criminal responsibility, which comes to the forefront compared to other types of responsibility due to the sanctions it imposes, seems to be almost impossible.

In Turkey, where constitutional development theses started in the 1800s, the constitutions adopted after the proclamation of the republic are accepted as constitutions with democratic qualities. In Turkey, which is a constitutional state, a culture of democracy has been established in general terms and this culture has also settled the spirit of the constitutions. As a result of the parliamentary system adopted in the 1961 and 1982 Constitutions, with the exception of the 1924 Constitution, which did not envisage the office of the head of state, the head of state, who is in the representative office, is generally made irresponsible. However, in the presidential system of government adopted with the 2017 amendments to the 1982 Constitution, which has its own unique characteristics, the head of state has been made responsible in general terms. Although (as in other independent Turkic states) the procedure for the criminal liability of the head of state is subject to difficult conditions, it differs from other countries in terms of operability. From this point of view, the responsibility of the head of state in Turkey, where democratic development and political culture are on a positive course compared to other independent Turkic states, has been provided in the theoretical sense.

In this study, the government systems of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Turkey, whose basic features are determined in their constitutions, are analysed. The responsibility of the head of state, which is shaped within the framework of the characteristics of the government system, is discussed separately in terms of criminal, legal and political aspects. In the first part of the study, government systems and the responsibility of the heads of state have been theoretically analysed and infrastructure has been established. In the last part, where the responsibility of the head of state in the independent Turkic states is specifically analysed comparatively, new reform-based recommendations are presented based on the findings obtained. The lack of a comparative analysis of the responsibility of the head of state in the independent Turkic states in the literature review reveals the importance of the study. However, it is foreseen that the expansion of this study, whose limitations are within the framework of the government system and the responsibility of the head of state, will make a positive contribution to the constitutional law, public administration and political science literature, as well as shed light on the constitutional arrangements of the relevant countries.